

Inleiding

Deut. 20 Oorlogswetten

‘Vroeg of laat zullen de Arabische troepen het land binnentrekken en Wanneer u ten strijde trekt tegen uw vijanden, en u ziet paarden en strijdwagens, een volk dat groter is dan u, wees dan niet bevreesd voor hen Want de HEERE, uw God, Die u uit het land Egypte heeft geleid, is met u.

En als u zich vlak voor de strijd bevindt, moet het zó zijn dat een priester naar voren komt om tot het volk te spreken

Hij moet tegen hen zeggen: Luister, Israël, heden bevindt u zich vlak voor de strijd tegen uw vijanden; de enige kwestie waar we ons nu voor gesteld zien, is de vraag: Zien wij een realistische mogelijkheid deze invasie te weerstaan, of niet?...de situatie is precair en er schuilen vele gevaren; laat uw hart niet week worden, wees niet bevreesd, beef niet en schrik niet voor hen terug, ...Met geestkracht, man, macht en verkregen oorlogsmaterieel zal het mogelijk zijn om een overwinning te behalen, al zullen er vele doden en gewonden vallen.’¹

Want het is de HEERE, uw God, Die met u meegaat, om voor u tegen uw vijanden te strijden om u te verlossen.’

[390]‘Jullie rest dus niets anders dan goddelijke bijstand’.²

¹ Redevoering van Ben Gurion, 12 mei 1948.

² Josephus, *De Joodse Oorlog* II, 390.

De joden lijken er al eeuwen alleen voor te staan tegenover de rest van de wereld. Nog altijd wordt hun recht op een 'thuisland' betwist waar zij krachtens de Bijbel en hun verbond met God recht op zouden hebben. Het Volk, het Land en het Boek zijn de drie componenten die het bewijs moeten vormen van een glorieus verleden en de belofte voor de toekomst van de staat Israël inhouden. De eerste vraag luidt dan meteen: bestaat er een 'glorieus verleden' van de staat Israël? En als iets dergelijks bestaat, moeten we de dan de Bijbel ter hand nemen voor de bestudering van het verleden van Israël, of kiezen we voor een paar geschiedschrijvers uit de Oudheid? Is de Bijbel een heilige tekst die geen vragen of twijfels toelaat, of is het een wereldlijke tekst die we moeten benaderen zoals de Grieken Homerus? Er zijn geen harde archeologische bewijzen voor Bijbelse gebeurtenissen volgens Ze'ev Herzog, onderzoeker aan de Universiteit van Tel Aviv. Na zeventig jaar archeologisch onderzoek blijkt niets van joodse aanwezigheid in Egypte, een zwerftocht door de woestijn of Twaalf Stammen van Israël. De werkelijkheid was hoogstwaarschijnlijk niet als in de Bijbel. Het Boek zal hier dan ook slechts worden nageslagen of geciteerd wanneer dit van toepassing is op joden in het algemeen: hun wetten, de Exodus en het Verbond met God. Om na te gaan of er sprake is geweest van een 'glorieus joods verleden' is in dit geval gekozen voor niet-Bijbelse gebeurtenissen als De Val van Masada (73 n. C.) en Betar (135 n. C.). Beide forten markeren respectievelijk het einde van de Eerste en van de Laatste Opstand tegen het Romeinse Rijk. Het zijn verslagen van gebeurtenissen die op veel punten ondersteund kunnen worden met archeologische vondsten, maar waarvan de precieze toedracht nooit geheel duidelijk zal worden. Er zal voornamelijk gebruik worden gemaakt van Flavius Josephus, onze enige contemporaine bron die verslag doet van de gebeurtenissen die leidden tot de Val van Masada.

Wat we weten van de Bar Kokhba-oorlog is aan ons overgeleverd door een elfde-eeuwse samenvatting van Cassius Dio en met behulp van munten en documenten die rond 1960 gevonden werden in Judea kunnen we een chronologie aanbrenge in deze Laatste Oorlog. Bestudering van de geschiedenis van beide gebeurtenissen is van belang om een antwoord te vinden op de vraag of Israël omwille van de stichting van een thuisland in 1948, voor de hele joodse 'familie' in de diaspora zijn oude geschiedenis gemodelleerd heeft ten behoeve van de creatie van eenheid in een nieuwe staat. Of is er sprake van 'misbruik van het verleden'? Na de verbanning van alle joden uit Jeruzalem en een grote kaalslag in Judea in 135 n. C., komt, onder invloed van het nationalisme in West-Europa in de negentiende eeuw, de gedachte op aan een joods thuisland: *Shivat Zion*, of 'terugkeer' naar een territoriale basis om er de Hebreeuwse

cultuur en identiteit te doen herleven. Om dit doel te realiseren, is continuïteit binnen de joodse geschiedenis nodig.

De periode van Verbanning en *Shivat Zion* lijkt een moeilijk te overbruggen zwart gat in de joodse geschiedenis, maar daar weet de zionistische beweging, ontstaan in de negentiende eeuw door Theodor Herzl, raad op. Legendarische helden, mythologische gebeurtenissen en plaatsen uit de joodse Oude Geschiedenis worden tot symbolische bruggen tussen het verleden en het begin van de stichting van de staat Israël getransformeerd. Maar klopte het beeld van de 'mythische joodse oudheid' ,dat de nieuwe joodse immigrantenkinderen rond 1940 kregen voorgeschoteld op de eerste Hebreeuwse scholen, met de werkelijkheid? En wat moeten we dan als 'de werkelijkheid' beschouwen? Josephus pretendeert in *Joodse oorlog* de gebeurtenissen te beschrijven '*wie es wirklich gewesen*'. De eerste zionisten hadden hun eigen lezing van *Joodse Oorlog* en gebruikten deze om een eenheid te smeden die noodzakelijk was voor de staatvorming van Israël. Er moesten joden komen te wonen in het Nieuwe Huis die dezelfde taal spraken en een gedeelde geschiedenis hadden. Die was er vanaf 135 n C. niet meer geweest. Voor *wie es wirklich gewesen* leek geen ruimte te zijn in de nieuwe joodse samenleving. Eenheid was ver te zoeken onder alle joden die van over de hele wereld naar Palestina trokken om hun nieuwe thuisland te betrekken. Joodse helden waar de 'nieuwe Joden' zich mee konden identificeren waren er rond 1940 nog niet. Die helden leken wel te hebben bestaan in een ver en mythisch verleden, maar of er bij nader inzien een voorbeeld aan genomen diende te worden, is zeer de vraag.

H1. Joodse Geschiedenis(6-70 n C.)

Inleiding.

*'Ik denk zelfs dat vanaf het begin van de wereld geen enkel volk zo door het ongeluk achtervolgd is als het Joodse volk. Als men dan bedenkt dat het dat geheel aan zichzelf te wijten heeft, hoe kan men daarover dan niet in tranen uitbarsten?'*³

Om een schets te kunnen maken van de gebeurtenissen rondom Jeruzalem en Massada in de eerste eeuw na C., zijn we aangewezen op de joodse historicus Yosef ben Mattityahu he-Kohen (ong. 38-100 n C.), die zich later in Rome Josephus Flavius zal noemen. Er valt bij een evaluatie van de voorgeschiedenis van Massada niet te ontkomen aan een enorme hoeveelheid interpretaties van zijn *Bellum Judaicum*. Tegelijkertijd moeten we rekening houden met de omstandigheden waarin hij verkeerde en met zijn verschillende functies: Josephus de priester; Josephus de historicus die nauwgezet verslag wil doen van wat zich om hem heen afspeelt; Josephus de bevelhebber; de Joodse, of de Romeinse Josephus en Josephus de verrader. Welke rol we ook aan hem toedichten en hoeveel wetenschappelijke discussies daar ook aan besteed worden, zijn werk blijft de voornaamste bron van informatie over de gebeurtenissen in Judea in de eerste eeuw van onze jaartelling. Archeologische vondsten in dit gebied ontlenen hun betekenis aan het werk van Josephus. Zonder hem was Massada niet meer dan een fort dat vermoedelijk was gebouwd door Herodes de Grote. Ook voor een uitgebreid verslag over de strijdende lokale facties binnen Jeruzalem moeten we bij Josephus zijn. Tacitus noemt weliswaar de verdeeldheid onder de joden vanaf de dood van Herodes in 4 v C. tot de laatste dagen van het beleg om Jeruzalem (*Hist.* V.12-13), maar in de eerste plaats zijn we toch altijd weer afhankelijk van de geschiedschrijving van Josephus.⁴

Een sociale geschiedenis van de joden in de Oudheid lijkt niet te bestaan en waar dat aan ligt, is moeilijk aan te geven. Van diverse andere bevolkingsgroepen uit dezelfde periode is een dergelijke geschiedenis wel voor handen, maar een 'Dagelijks Leven in het land Israël in de eerste eeuwen n C.' ontbreekt. Ook Josephus gunt ons geen blik in de wereld van boeren en handarbeiders. Joodse bronnen zijn daar grotendeels zelf verantwoordelijk voor, want die onthullen niets over sociale geschiedenis.⁵

³ Josephus, *De Joodse Oorlog*, 1.12

⁴ J. Hayes, *The Jewish People in Classical Antiquity*, 204.

⁵ Meir Bar Ilan, 'Jewish Violence in Antiquity: Three Dimensions

Munten zijn tot op heden de belangrijkste bron van informatie om enige cohesie aan te brengen in de chronologie van gebeurtenissen waar we nog steeds het fijne niet van weten.

We mogen wel stellen dat er een opstand was in Judea en dat Jeruzalem werd belegerd tussen 66 en 70 n.C.. Over de verwoesting van de Tempel, het hart van de Joodse religie in Jeruzalem, zijn historici en archeologen het ook eens: eerst werd de Tempel in brand gestoken en vervolgens vernietigd op een muur en een aantal torens na. Als we Josephus mogen geloven, eindigde de Eerste Joodse Opstand met de inname van Massada in 73 n.C., maar over de wijze waarop deze 'laatste verzetshaard' werd veroverd op joodse rebellen is nog steeds geen consensus. Het Beleg van Massada komt alleen in het werk van Josephus voor en tot op heden zijn geen archeologische bewijzen gevonden van de honderden lijken die de Romeinen er aangetroffen zouden hebben toen ze het fort overmeesterden. Wie nu precies die joodse rebellen waren die zich in Massada verschanst hadden, is moeilijk vast te stellen, maar feiten en fictie lopen voor deze gebeurtenis vaak dooreen.

1.1. Romeins bestuur in Judea.

De joodse bevolking in Judea kreeg te maken met zware belastingdruk toen het gebied in 6 n.C. werd ingelijfd bij het Romeinse Rijk. Onder de joodse vazalkoningen werd aanvankelijk een deel van de belastingopbrengst nog wel door de lokale economie rondgepompt, maar Rome zoog als een spons alle provincies binnen haar Rijk leeg; er was wat de fiscus betrof maar een weg voor het geld dat werd weggehaald bij de bevolking (minus tolheffing en wat smeergeld voor corrupte ambtenaren) en die weg liep direct naar Rome. De Joodse maatschappij kreeg weinig terug voor wat zij moest inbrengen. Waarschijnlijk werden de Romeinse belastingen *tributum soli*, belasting over gecultiveerd land en de *capitatio*, hoofdelijke belastingplicht, ingesteld vanaf 44 n.C.: na de dood van koning Agrippa I. Na diens korte regeringsperiode (41-44 n.C.) waarin het gebied even een onafhankelijk koninkrijk mocht heten, keerde Judea terug in de schoot van Rome. De tweede fase van Judea als territoriale provincie brak nu aan onder het gezag van een procurator, een beambte uit de ridderorde. Voor die tijd noemde men deze bestuursbeambte 'prefect'. De aanduiding 'procurator' lijkt pas in gebruik te zijn geweest in deze tweede fase, maar de inhoud van het beroep verandert niet met een andere aanduiding ervan.⁶

⁶ J. H. Hayes, S. A. Mandell, *The Jewish People in Classical Antiquity* (Louisville 1998)153.

Het was een militaire, niet bijzonder gewilde functie met het commando over de auxiliaren, waarvan slechts een cohort in Caesarea gelegerd was en die gerekruteerd werden uit het niet-Joodse deel van de bevolking.⁷ Inlijving van Judea bij Syrië was misschien ooit een optie geweest, maar waarschijnlijk geen goed idee gezien de bijzondere religieuze zeden en gebruiken van de joden waar bestuurstechnisch het nodige bij kwam kijken. Omdat Judea was omringd door Romeinse provincies en vazalstaten die Rome gunstig gezind waren, werd stationering van een Romeins legioen niet nodig geacht. Bovendien stonden de joodse prinsen die in Judea heersten, op vriendschappelijke voet met verschillende keizers van Rome. Militaire hulp van Syrië kon ingeroepen worden wanneer de situatie daarom vroeg, want daar lagen vier Romeinse legioenen permanent gestationeerd tijdens de regeringsperiode van Tiberius: *III Gallica*, *VI Ferrata*, *X Fretensis* en *XII Fulminata*.⁸ Voor Judea volstond, tot de Eerste Joodse Opstand uitbrak, de aanwezigheid van auxiliaren onder bevel van een Romeinse procurator.

De elkaar snel opvolgende Romeinse procurators stonden niet bekend om hun fijnzinnige houding ten opzichte van de joodse religieuze tradities en gebruiken. De Syrische *legatus pro praetore* had ook nog eens meer autoriteit dan de procurator van Judea; volgens Tacitus had de gouverneur van Syrië het recht om zaken te beslechten die de gouverneurs van Judea betroffen.⁹ Syrië mengde zich met grote regelmaat ook daadwerkelijk in zaken die zich in buurland Judea afspeelden. De bestuurders in Judea die tussen 6 n.C. en de eerste Grote Opstand van 66 n.C. in dienst van de keizer de orde moesten handhaven, hadden een grote mate van vrijheid. De afstand was groot tussen Rome en Judea en niet eenvoudig te overbruggen. Het was een broeierig gebied, met oude religieuze -en territoriale conflicten; Galilea, Samaria, Judea, Idumea, Transjordanië en de kustvlakte waren zeer verschillende geografische eenheden met een grote regionale verscheidenheid.¹⁰ Daar kwamen ook nog de vrije steden bij, met voornamelijk niet-joodse inwoners. Joodse religieuze gebruiken waren zeer specifiek en al hielden een aantal Romeinse keizers daar rekening mee, dan was het nog geen uitgemaakte zaak dat de procuratoren in Judea dat ook deden. Excessief gedrag van een beambte werd weliswaar bestraft en hij kon worden teruggestuurd naar Rome, maar dit pas na het beëindigen van zijn dienstperiode. De vraag is of dat ook als een straf werd ervaren.

⁷ Hayes, Mandell, 154.

⁸ Safrai, Stern, 311.

⁹ Ibidem, 313.

¹⁰ J. Hayes, *The Jewish People*, 205.

Om naar aanleiding van een klacht over wanbestuur een delegatie naar de keizer te kunnen sturen, was toestemming vereist van de procurator. Het lijkt niet logisch dat hij die gaf wanneer het een klacht betrof die hemzelf aanging. Het was beter om bij de gouverneur van Syrië aan te kloppen en hier werd dan ook een aantal keren gebruik van gemaakt om de keizer op de hoogte te stellen van wanbeleid in Judea.

Wat religieuze zaken betrof, behield Judea misschien een grote mate van vrijheid, maar op bestuurlijk gebied veel minder. Rome lag als regeringscentrum weliswaar ver weg en de inwoners van Judea werden niet direct geconfronteerd met de aanwezigheid van een Romeins bezettingslegioen, er waren wel degelijk zaken die de buitenlandse overheersing voelbaar maakten: de belastingheffingen en de offers die twee maal daags gedaan moesten worden voor het welzijn van de Romeinse keizer. De macht van de gouverneur van Syrië, die rechtstreeks door de keizer benoemd was en grote invloed had op het bestuur van Judea, werd als frustrerend ervaren door de procuratoren van Judea, omdat hun beslissingen regelmatig overruled werden. Kortom: veel frustraties in de provincie Judea. De overwegend joodse bevolking werd zwaar belast en er was geen duidelijk of consistent beleid van de vreemde overheerser. Procuratoren volgden elkaar snel op en hadden moeite om de verschillende brandjes te blussen in Judea: ruzies tussen joden en niet-joden, een 'Investituurstrijd' om wie de hogepriesters mocht benoemen, banditisme, messianisme. Alle pogingen om de zaken onder controle te houden ten spijt, bleef het smeulen onder de joodse bevolking die onafhankelijk wilde zijn zoals in de jaren onder de Hasmoneeën.

1.2 Onvrede en verzet.

De keizers Augustus en Claudius hadden de Romeinen er aan het begin van de jaartelling aan herinnerd en voor gewaarschuwd dat de synagogen, de heilige teksten, de Tempel van de Joden en Jeruzalem met rust gelaten moesten worden. Rome erkende de Thora als de wet van de joden, maar dat maakte het er weer niet makkelijker op voor het Romeinse bestuur in Judea toen het een Romeinse provincie werd; in de Thora worden civiel en religieus leven zo bepaald dat beide met elkaar verweven zijn.¹¹ Het Romeinse religieuze beleid was altijd tolerant geweest ten opzichte van de joden, uit respect voor hun eeuwenoude godsdienst en omdat Rome geen enkele god wilde vertoornen, ook niet die van de joden.

¹¹ M. Sartre, *The Middle East under Rome* (Cambridge 2005) 104.

Pontius Pilatus, Cumanus en zijn opvolger de vrijgelatene Felix zorgden voor irritatie onder de Joodse bevolking door de wijze waarop zij omgingen met joden, joodse zeden en gebruiken. Wanneer Cumanus in de ogen van het volk niet doortastend genoeg optreedt tegen een aantal Samaritanen die Joden overvallen op weg naar een festival in Jeruzalem, grijpt het volk zelf in met behulp van twee bandietenleiders. Men is gefrustreerd door het gebrek aan doortastend handelen van de Romeinse bezetter in het gebied en een aantal Samaritaanse dorpen bij Shechem wordt nu in brand gestoken. De dorpen worden geplunderd en de inwoners gedood. Hierop reageert procurator Cumanus met een tegenaanval: hij bewapent de Samaritanen en samen met hen zaait hij dood en verderf onder de joden. De bloederige zaak die rond het jaar 51 n C. speelt, wordt hoog opgenomen, want de Joden hadden het heft in eigen handen genomen in plaats van de zaak aan Rome over te laten. De gebeurtenissen vormen een keerpunt in de verhouding tussen Rome en Judea: de confrontatie rakelt de onvrede op die al smeult in het land, ondanks het vertrek van Cumanus.¹² In de tussenliggende tijd, tussen het 'einde dienstverband' van Cumanus en de installatie van de nieuwe procurator Felix in het jaar 52, blijft het onrustig in het gebied en de situatie zal er tijdens de jaren die volgen niet beter op worden.

1.3 De *Sicarii*.

In de jaren vijftig, tijdens procurator Felix de vrijgelatene (52-60), verschenen lieden die niet eerder dan tijdens de bestuursperiode van Felix als zodanig in de bronnen voorkwamen: de *sicarii*.¹³ Hun ideologie zou in verband staan met de Vierde Filosofie van Judas de Galileeër, uit protest ontstaan tegen de Romeinse census aan het begin van de eerste eeuw.

Menahem, de leider van deze *sicarii*, zou de zoon van Judas zijn geweest en dit zou een ideologische continuïteit verklaren van de Vierde Filosofie naar de *Sicarii*.¹⁴ In de straten van Jeruzalem worden op klaarlichte dag mensen neergestoken door individuen die na hun daad onopgemerkt in de mensenmenigte opgaan.

¹² Rhoads, *Israel*, 72.

¹³ C. Mézange, *Les Sicaires en les Zélotes au tournant de notre ère* (Parijs 2003)22.

¹⁴ C. Mézange, 19.

Romeinse soldaten of gezaghebbers zijn niet direct het slachtoffer van deze ‘terroristen uit de Oudheid’.¹⁵ Degenen die geliquideerd worden, zijn joden van het hoogpriesterlijke -en elitebestuur die collaboreren met de Romeinen. De *sicarii*, misschien zo genoemd naar hun wapens die gekromd waren als die van de Romeinse *sicae*, plegen hun aanslagen in de steden en niet, zoals tot dan toe de bandieten dat wel deden, op het platteland.¹⁶ De bedoeling van de *sicarii* lijkt meer eliminatie van de Romeinse heerschappij, dan uitschakeling van Romeinen zelf te zijn geweest. De strategie is bedoeld om de Joodse heersende klasse een klap uit te delen en daar slagen deze moordenaars in. Angst regeert onder de lokale eliteleden die met de Romeinen heulen en er ontstaat een cirkel van geweld doordat met tegengeweld wordt gereageerd. De opstand wordt nu eerder aangewakkerd dan dat opstandige elementen daadwerkelijk uitgeroeid worden. Volgens Josephus zijn de *sicarii* een belangrijke factor geweest die de Joodse maatschappij naar rebellie leidden. De hoogpriesterlijke –en Koninklijke families zijn ook nog eens onderling verdeeld en ruziën met Agrippa II en het Romeins bestuur, vooral met Florus, die de laatste procurator is voor de opstand uitbreekt.

Het is zo goed als zeker dat de *sicarii*, in tegenstelling tot gewone bandieten, georganiseerd te werk zijn gegaan en hun slachtoffers tactisch hebben uitgekozen. Hun liquidaties lijken politiek-ideologische daden met een religieuze tint.¹⁷ Zij slagen er echter niet in om populair te worden onder een groot deel van de bevolking, maar wel om angst en ontwrichting binnen de regerende elite te creëren. De vraag is of het volk daar gebaat bij is geweest. Rome, dat op het toppunt van haar macht was, vormde voor de relatief kleine groep verzetplegers zonder groot draagvlak onder de lokale bevolking, een te hoog gegrepen uitdaging. Er blijft deze “antieke terroristen” niets anders over dan de martelarenrol.¹⁸

¹⁵ R. A. Horsley, ‘The Sicarii: Ancient Jewish “Terrorists”’, *The Journal of Religion*, Vol. 59, No 4 (oktober 1979) 435-458.

¹⁶ *Ibidem*, 436.

¹⁷ *Ibidem*, 457.

¹⁸ Horsley, ‘The Sicarii enz’, 457.

Over het belang van hun bijdrage aan het verloop van de oorlog kunnen we net als Josephus kort zijn: die was niet groot en van korte duur tijdens de opstand van 66. In de zomer van dit jaar trekken de *sicarii* zich terug van Jeruzalem in het fort Massada, waar zij zich zullen verschansen, tot de Romeinen het in 74 n. C. veroveren. Niet veel later in hetzelfde jaar, duiken de *sicarii* op in Egypte en Syrenaïca, om de strijd tegen Rome voort te zetten die zij ontweken hadden tijdens de Grote Oorlog in 66-70 n. C.

1.4 Van kwaad tot erger.

Een ander vonkje, een conflict tussen Syrische en Joodse inwoners van Caesarea, ontbrandt tijdens het bestuur van Festus (60-62). De Grieken in de stad triomferen en de joden verliezen hun rechten. De beslissing van Rome om de joden te laten vallen, vormt een nederlaag voor de joodse bevolking, die ook voelbaar moet zijn geweest in Jeruzalem, omdat het feitelijk een aanslag was op Joodse rechten in heel Palestina.¹⁹ Er ontstaat een machtsstrijd onder de Joden in de steden, tussen verschillende joodse partijen, waar de Romeinen geen deel van uitmaken, maar die indirect wel door Rome wordt veroorzaakt. Albinus (62-64), inmiddels weer een nieuwe procurator, vormt met zijn corrupte bestuurswijze de context voor nog meer machtsconflicten. Onder zijn opvolger Florus, de laatste procurator voor de Eerste Joodse Opstand en die als zeer incompetent omschreven wordt door Josephus, groeien onvrede en rebellie uit tot de oorlog die naar de mening van Josephus nu onvermijdelijk is.

Het volgende conflict ontstaat doordat Jeruzalem een betalingsachterstand heeft aan Rome. Nadat bekend wordt dat Florus eigenhandig zeventien Talenten uit de tempelschat wil onttrekken, komt het tot een confrontatie met het joodse volk. De gemoederen worden even bedaard door tussenkomst van Berenice, de zus en vermoede minnares van Agrippa II. De zaak wordt onderzocht door Cestius, de gouverneur van Syrië en intussen adviseert Agrippa Jeruzalem om de achterstand in te lossen, waar gehoor aan wordt gegeven. Agrippa II roept het volk bijeen ten einde een opstand te voorkomen na het wrede optreden van Florus tegen de Joodse bevolking:

¹⁹ Rhoads, *Israel*, 77.

[355] 'Jullie grote verlangen naar onafhankelijkheid komt in ieder geval te laat. Jullie hadden lang geleden al een poging moeten ondernemen om onafhankelijk te blijven...[356] Maar wie eenmaal het juk heeft aanvaard en dat vervolgens wil afwerpen, is een eigenzinnige slaaf, maar geen minnaar van de vrijheid...[361] talloze andere volkeren die door een nog groter verlangen naar vrijheid werden gedreven, hebben hun verzet opgegeven. Willen jullie nu als enigen weigeren de heersers van de hele wereld te dienen?[364] Wat is het dat jullie het vertrouwen geeft om tegen de Romeinen in opstand te komen?'²⁰

Wanneer Agrippa behalve de achterstallige belastinggelden ook nog om gehoorzaamheid aan Florus verzoekt, is de maat vol: de zoon van Agrippa I wordt verjaagd uit de stad.

Dan volgt een directe provocatie aan het adres van de Romeinse keizer: het dagelijks twee maal offeren van twee lammeren en een stier voor het welzijn van de keizer wordt eenzijdig opgeschort. Eleazar, het nog jonge hoofd van de Tempel en zoon van Ananias de Hogepriester, zorgt er volgens Josephus voor dat Jeruzalem afstevent op oorlog met Rome. Niet iedereen binnen het priesterschap staat achter Eleazar, zodat een polarisatie ontstaat tussen voor- en tegenstanders van beëindiging van het offeren aan de keizer.

Groepen rebellen nemen toe in kracht en een aantal van hen neemt Palestijnse forten in voordat de oorlog in 66 uitbreekt: Massada, Cypros en Machaerus. Eenheid binnen de joodse maatschappij is ver te zoeken: niet iedereen is tegen Rome, zodat in een aantal steden als Tiberias en Tarichaea verdeeldheid ontstaat tussen gematigde, pro- en anti Romeinse groepen.

Rond september 66 verlaat de gouverneur van Syrië, Cestius Gallus, Antiochië met een grote troepenmacht. Hij is van plan om orde op zaken te stellen in Jeruzalem, waar joodse facties elkaar verscheuren. Midden oktober slaat het leger uit Syrië in de omgeving van Jeruzalem zijn kamp op. Joodse pelgrims verzamelen zich deze maand in Jeruzalem voor het Tabernakelfeest, maar verlaten de festiviteiten en doen een uitval naar de Romeinse troepen van Cestius Gallus. Daar worden ze bij gesteund door Simon zoon van Gioras en zijn bende uit het noorden. Onderhandelingen zijn wat de rebellen betreft uitgesloten, maar er is ook nog een gedeelte van het volk dat een wat gematigder houding heeft ten opzichte van Rome: Ananus zoon van Jonathan laat Cestius op slinkse wijze weten dat de stadspoorten voor hem geopend zullen worden. Het plan wordt ontdekt en Ananus wordt met zijn aanhang van de stadsmuren gegooid. Na vijf dagen trekt Cestius zich om onverklaarbare redenen terug met zijn troepen. Nero is in Achaïa (Griekenland) wanneer hij hoort van de nederlaag bij Jeruzalem.

²⁰ Josephus, *Joodse Oorlog II*.

De keizer ontslaat Gallus en Vespasianus wordt aangewezen om hem te vervangen. Samen met zijn zoon Titus en een extra legioen uit Alexandrië, het XVe Apolinaris, verzamelen zij zich in de lente van 67 n.C. in Antiochië. Agrippa II wacht hen op. Versterkt met legioenen uit Syrië en met auxiliaire eenheden uit pro-Romeinse (of anti-joodse) steden als Caesarea en Sepphoris, neemt Vespasianus zijn troepen mee Galilea in. De stad Jotapata wordt belegerd en dapper verdedigd, maar uiteindelijk worden de muren naar beneden gehaald. Josephus, die in opdracht van het bestuur in Jeruzalem bevel voert over de troepen in Jotapata, kiest ervoor zich aan de Romeinen over te geven. Zijn manschappen hebben dan al zelfmoord gepleegd. Op grond van de voorspelling die Josephus doet, dat Vespasianus keizer zal worden, wordt hij op voorspraak van Titus uit de boeien geslagen wanneer deze voorspelling ook uitkomt: Vespasianus wordt door zijn manschappen in Judea tot keizer uitgeroepen (tegen zijn zin zoals dat gebruikelijk was).

Caesarea en Tarichaea bevinden zich in het bestuursgebied van Agrippa II en Tiberias geeft zich meteen over. Tarichaea is een ander verhaal, want daar hebben zich rebellen verzameld die gevlucht zijn uit verschillende pro-Romeinse steden.²¹ De stad houdt het nog even vol, maar er breekt onenigheid uit onder joodse facties, waar Titus gebruik van maakt. Vanaf de kant van het Meer van Galilea valt de Romeinse bevelhebber de stad binnen, aan de niet-bemuurde zijde. Eind november 67 is Galilea stevig in Romeinse handen en Vespasianus slaat zijn winterkamp op. Het Xe winterkamp is Scythopolis en de anderen in Caesarea, beide niet-joodse steden.²² Tegelijkertijd maken joodse facties elkaar het leven zuur in Jeruzalem en komt er een stroom van vluchtelingen op gang als gevolg van de Romeinse veroveringen. Omdat Jeruzalem nog niet in handen van Rome is gevallen, wordt de stad een toevluchtsoord voor lieden van allerlei allooi. De twee hoofdgroepen in de stad, de gematigden onder leiding van Hogepriester Ananus en de zelotische extremisten onder Eleazar zoon van Simon (of Gion) krijgen nu te maken met indringers die hun de macht betwisten.²³ Johannes van Gischala komt met een legertje de stad binnen en stookt delen van het volk op. Leden van de gematigde partij worden vermoord en de extremisten bezetten de Tempel en vervangen Matthias voor een priester die niets voorstelt. Hogepriester Ananus zet de gematigden ertoe aan de zelotische extremisten vast te zetten in de Tempel. In het allerheiligste van de Tempel, het hart van de joodse religie, hebben zich nu deze extremisten, of Zeloten verschanst.

²¹ J.H. Hayes, *The Jewish People*, 191.

²² J. H. Hayes, *The Jewish People*, 192.

²³ J. H. Hayes, 192.

Johannes van Gischala biedt aan als tussenpersoon te fungeren en met de extremisten te praten, maar in werkelijkheid speelt hij met hen onder een hoedje. Hij overtuigt de bezetters van de tempel om de hulp van de Idumeeërs in te roepen en al snel staan deze vechtjassen voor de poorten van Jeruzalem om de gematigden uit te roeien.

Ananus wordt samen met andere lieden van de elite vermoord en de extremisten zorgen voor een bloedbad in de stad. Angst heerst onder de bevolking, maar al is de Romeinse vijand niet ver meer, Jeruzalem blijft verdeeld en de partijen bestrijden elkaar te vuur en te zwaard.

1.5 De Zeloten.

Van het begin van de zionistische beweging in de negentiende eeuw tot in de jaren zestig zijn historici van mening geweest dat er sprake was van een enkele grote, anti-Romeinse partij waarin alle rebellen waren verzameld: de Zeloten. Aangenomen werd dat de *Sicarii* synoniem waren voor de Zeloten, omdat Josephus in *Bellum Judaicum* II.425 en IV.400-405 de Zeloten *Sicarii* noemt.²⁴ Beiden zouden tot de aanhang behoren van de Vierde Filosofie van Judas de Galileeër, de leider van deze beweging. Hij herinnerde de joden eraan dat niet Rome, maar God hun heer en meester was. Judas leidde een opstand rond 6 n.C. uit protest tegen een Romeinse census, maar slaagde uiteindelijk niet in zijn missie.

In de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw kwam men tot nieuwe inzichten: de *Sicarii* en de Zeloten konden onmogelijk dezelfde zijn. Bovendien zou de term *sicarius* een aanduiding en niet gebruikt zijn door de rebellen zelf. Voor 'de Zeloot' gold hetzelfde: joden noemen zichzelf 'zeloot' om hun zelotische trouw aan de Wet en het convenant met YHWH mee aan te duiden.²⁵ Josephus beweert dat de Zeloten het offeren in de Tempel van Jeruzalem voor het welzijn van de keizer opschortten in de zomer van 66. In *Bellum Judaicum* lezen we dat de *Sicarii* en de Zeloten twee verschillende partijen zijn, die in verschillende perioden en op verschillende plaatsen handelen. Ter illustratie hiervan somt Josephus aan het einde van zijn relaas degenen op die hij met hun opstand tegen Rome verantwoordelijk houdt voor de verwoesting van zijn vaderland:

²⁴ C. Mézange, *Les Sicaires et les Zélotes* (Parijs 2003)17.

²⁵ C. Mézange, 20.

‘De Sicariërs waren de eersten die zich te buiten gingen aan misdadige terreur en sadistische wreedheid tegen hun eigen volksgenoten (...) Maar zelfs zij leken nog gematigd in vergelijking met Johannes (...). En neem nu Simon de zoon van Gioras. Wat voor kwaad heeft die niet op zijn geweten (...)? Maar hun fanatisme was nog niets vergeleken bij dat van de Idumeeërs (...) De zogeheten Zeloten voelden zich daarin thuis als een vis in het water. Die hebben hun naam wel mettertijd waargemaakt.’ BJ VII.262-274.

Wie waren de Zeloten? Door de antieke bronnen wordt geen melding gemaakt van Zeloten tussen 6 en 66 n C. Dit doet het vermoeden rijzen dat de partij van de Zeloten slechts zeer kort bestaan heeft.²⁶ Als ze genoemd worden door Josephus en de rabbijnse literatuur, dan is het in het verband met de oorlog van 66-70 en Jeruzalem. Men is van mening dat de Zeloten even voordat de oorlog uitbrak aanvankelijk priesters waren die geen ervaring hadden in de strijd.²⁷ In de herfst van 66 bestrijden de Zeloten de Sicarii vanwege de houding van Menahem, de leider van de Sicarii, die een einde had gemaakt aan het leven van Ananias, de pro-Romeinse Hogepriester. De Zeloten zijn de winnende partij en een groot deel van de Sicarii wordt afgeslacht. De rest vlucht naar Massada.²⁸ Tussen 67 en 68 zou de partij van de Zeloten aangevuld zijn met vluchtelingen van het platteland. Het zijn vooral anti-Romeinse nationalisten die ervan overtuigd zijn dat God Israël een onafhankelijk Palestina had beloofd in het convenant in Sinai.

‘...hun altaren zult gij afwerpen, en hun opgerichte beelden verbreken, en hun bossen zult gij afhouden, en hun gesnedene beelden met vuur verbranden.

Want gij zijt een heilig volk den HEERE, uw God; u heeft de HEERE, uw God, verkoren, dat gij Hem tot een volk des eigendoms zoudt zijn uit alle volken, die op den aardbodem zijn’.
(Deuteronomium 7: 5-6)

1.6 De vooravond van de Joodse Oorlog.

‘Jeruzalem, Jeruzalem! Gij die de profeten doodt, en stenigt, die tot u gezonden zijn! Hoe menigmaal heb Ik uw kinderen willen bijeenvergaderen, gelijkewijze een hen haar kiekens bijeenvergadert onder de vleugels; en gij lieden hebt niet gewild.’ Matt. 23:37

²⁶ C. Mézange, 124.

²⁷ C. Mézange, 93.

²⁸ C. Mézange, 219.

We mogen wel stellen dat de bevolking van Judea verdeeld is voor het uitbreken van de Eerste Joodse Opstand, maar dat kan niet alleen aan de Romeinen te wijten zijn geweest. Veel joden profiteerden van wat de Romeinshellenistische tijd hen in allerlei opzichten had gebracht en waren niet gebaat bij opstanden en de daarmee samenhangende sociaaleconomische ontwrichtingen.²⁹ De joodse elite had geen materiële last van de Romeinse overheersing blijkens opgravingen rond Jeruzalem in de twintigste eeuw: er zijn genoeg villa's gevonden van rijke joden die hun huizen gebouwd en ingericht hadden als Romeinse villa's om te mogen stellen dat de joodse elite in elk geval geen diepe haatgevoelens koesterde ten opzichte van de buitenlandse bezetter. Wanneer extremisten en de Idumeeërs Jeruzalem in hun greep houden aan het begin van de opstand, lijkt de joodse elite beter af te zijn met de Romeinen.

Eind maart 68 n.C. trekt Vespasianus naar Perea en bezet Gadar in de Decapolis, waar de rijke burgers al snel besluiten te capituleren. De bevelhebber laat Perea als veroverd gebied achter zich en trekt door naar het noorden via Emmaüs (Nicolopolis), door Samaria en Shechem om af te zakken naar de Golanhoogte. In juni komt hij aan in Jericho en begint ter voorbereiding op het beleg van Jeruzalem met de aanleg van een ring van kampen rond de heilige stad: vierentwintig kilometer naar het westen in Emmaüs, tweeëndertig kilometer naar het noordwesten in Adida bij Lydda, in het oosten bij Jericho en op andere plaatsen in Idumea en Judea.³⁰ Een deel van de rebellen of Sicarii, hebben zich buiten Jeruzalem verschanst in de forten van Machaerus, Massada en Herodium (Joodse Oorlog IV. 486-90; 550-55). Tegelijkertijd breekt in Rome de burgeroorlog uit: Nero pleegt zelfmoord en Galba wordt keizer. Vespasianus stuurt Titus en Agrippa II naar Rome om Galba te begroeten, maar de nieuwe keizer wordt op 15 januari 69 al vermoord op het forum in Rome en van een ontmoeting kan nu geen sprake meer zijn. De aanval die Vespasianus aan het voorbereiden was om Jeruzalem te belegeren, wordt uitgesteld. In het Vierkeizerjaar 69 is de situatie in Rome te slecht om een veroveringsoorlog te voeren en er ontstaat een impasse waar de rebellen, die zich inmiddels verschanst hebben in Massada, gebruik van maken.

Deze lieden hadden een aantal jaren hiervoor Massada veroverd op de Romeinen. Het bezettingslegioen was door de rebellen afgeslacht en zij hadden hun voordeel gedaan met de wapens die ze er aantroffen. Nu, aan de vooravond van het Romeins beleg, komen ze bewapend en onder leiding van Simon zoon van Gioras terug naar Jeruzalem.

²⁹ S. Freyne, 'The revolt from a regional perspective', 51.

³⁰ J. H. Hayes, *The Jewish People*, 194.

De Sicarii worden in het voorjaar van 69 de stad binnengehaald door de gematigden, om legeraanvoerder Johannes van Gischala weg te jagen. Deze bendeleider zou zich in de stad zijn gaan gedragen als een tiran en was een vijand geworden van Josephus. Het plan van de gematigden slaagt niet. Aan het einde van hetzelfde voorjaar, neemt Vespasianus de touwtjes weer in handen en stuurt zijn zoon Titus op Judea af.

1.7 Victor en het einde van de Tempel.

Er is zijn nu drie facties in Jeruzalem die elk een ander stadsdeel beheersen: de extremisten, die zijn opgesplitst in twee groepen:

1. Johannes van Gischala die het buitenste gedeelte van de Tempel beheerst en van beide extremistische partijen de grootste aanhang heeft;
2. Eleazar zoon van Simon die het binnenste van de Tempel bezet en de derde factie onder leiding van
3. Simon zoon van Gioras met de grootse aanhang en een leger. Hij heerst over de hele bovenstad en een deel van de benedenstad van Jeruzalem.³¹

Er zijn bijna geen gematigden meer te vinden in de stad, want de meeste zijn inmiddels vermoord.

Titus trekt op naar Jeruzalem aan het hoofd van vier legioenen en zijn troepen worden onderweg nog versterkt met manschappen uit Syrië en Egypte. Hij slaat zijn kamp op besluit ter verkenning de stad met een groep van ongeveer zeshonderd ruiters te benaderen. De Romeinen worden verrast door een uitval van joodse verdedigers die in zoverre succesvol blijkt, dat de verkenners op de vlucht slaan. Inmiddels is in de stad het aantal facties van drie naar twee gezakt: Johannes van Gischala

³¹ Tacitus, *Historiën* V. 12.3; *GLA* II.30)

neemt het binnenste gedeelte van de Tempel in en krijgt de extremisten van Eleazar aan zijn zijde. Tot de Romeinen met hun stormrammen op de stadsmuren bonken, blijft er onenigheid tussen de joden in de stad. 'Victor' de stormram wordt ingezet en na veertien dagen is de eerste stadsmuur kapot gebeukt. De joden verschansen zich achter de tweede muur en deze valt na vijf dagen. Titus wordt echter toch teruggeslagen. Er is hongersnood in de stad en de zoon van de keizer stuurt gevangenen met afgehakte handen terug naar de verdedigers, of kruisigt hen bij de stadsmuren. Hij besluit de hele stad te omcirkelen, zodat de voedselschaarste nog groter wordt. In juli komen de Romeinen erachter dat Johannes van Gischala c.s. een tweede muur hebben gebouwd achter de buitenste. Deze tweede muur wordt uiteindelijk beklommen en het Antoninafort wordt veroverd, maar zware gevechten belemmeren de Romeinen de toegang tot de Tempel die met man en macht wordt verdedigd.³² De meeste joden willen doorvechten tot de dood, maar de Tempel wordt in brand gestoken.

1.8 Judea Capta

Helaas is wat besproken wordt tijdens een krijgsraad in het algemeen strikt geheim voor burgers en dat geldt ook voor het plan dat Titus voorbereidde in een vermoede bespreking met zijn legeraanvoerders aan de vooravond van de vernietiging van de Tempel, het hart van de joodse religie. Er zijn twee soorten vermoedens, want er is niets van overgeleverd:

Josephus: Titus deed er na de brand nog alles aan om de Tempel te sparen uit respect voor de joodse religie;

De christelijke schrijver **Sulpicius Severus** (363 – 420/5): sparen van de joodse tempel was in de ogen van Titus een zwakgebod. (Kroniek II.30.6 – 7)³³

Vermoedelijk willen de Romeinen vooral een einde aan de onrust in Judea en moet het jodendom met wortel en al uitgeroeid worden. De Tempel van Jeruzalem is die wortel. Uiteindelijk duurt de

³² J. h. Hayes, 199.

³³ Ibidem, 201.

strijd om Jeruzalem nog een maand, maar dan kunnen de Romeinen de stad innemen en alle joden afslachten die oud en zwak zijn. Wie als slaaf kan dienen, wordt afgevoerd en behalve de westelijke muur en de drie torens Phasaël, Hippicus en Mariamne worden alle stadsmuren neergehaald. Wat overeind blijft, moet getuigen van de slagkracht van de Romeinen. Er worden twee grote wijzigingen aangebracht wat betreft het beleid van Rome in de provincie Judea: niet langer is een procurator uit de ridderorde verantwoordelijk voor het dagelijks bestuur van het gebied, maar een afgevaardigde uit de senatoriale rang, die meer ervaring heeft en meer staf tot zijn beschikking krijgt. Niet langer is deze gouverneur afhankelijk van die van Syrië; hij mag zelf beslissingen gaan nemen. Sextus Lucilius Bassus wordt de eerstbenoemde gouverneur na de val van Jeruzalem en hem wacht de schone taak een aantal vestingen te veroveren die nog in handen zijn van joodse rebellen. ³⁴ De tweede wijziging treft het leger: niet langer worden soldaten lokaal gerekruteerd en het grootste deel van de troepenmacht wordt in Jeruzalem gestationeerd in plaats van in Caesarea. Titus laat vermoedelijk het Legio X Fretensis achter in Jeruzalem en vertrekt zelf naar Caesarea. De bevelhebber laat de verovering van de forten over aan Bassus en diens opvolger en verlaat Judea via Syrië, waar hij in alle steden waar hij langs komt kostbare shows organiseert. Zijn Joodse krijgsgevangenen laat hij optreden en hun eigen ondergang voor het publiek opvoeren.³⁵ Wanneer hij Antiochië aandoet, wordt hij met open armen ontvangen door de bevolking. Men verzoekt hem de joden uit de stad te verdrijven, maar Titus gaat niet in op dit verzoek en dient het volk van replek wanneer hij in het theater verschijnt:

‘Waar zou ik hen naar toe moeten sturen? Naar hun vaderland soms? Daar zouden ze, als Joden, thuishoren. Maar ze hebben helemaal geen vaderland meer, en er is geen enkel ander land dat hen wil opnemen’. ³⁶

1.9 Terugblik op de oorlog

Volgens Tacitus (Hist. V.12-13) bezaten de joden “drie generaals, drie legers” en was er sprake van verdeeldheid tussen de dood van Herodes tot aan de laatste dagen van het beleg om Jeruzalem. We zouden feitelijk kunnen spreken van twee oorlogen: een Joodse burgeroorlog met verschillende

³⁴ Ibidem, 207.

³⁵ Flavius Josephus, *De Joodse Oorlog* VII.5.96.

³⁶ Flavius Josephus, *De Joodse Oorlog*, VII.5.109.

gezichten en een Joods-Romeins conflict.³⁷ Diverse factoren hebben bijgedragen aan de rivaliteit tussen de groepen binnen de joodse 'samen'leving:

- Galilea, Judea, Samaria, Idumea, Transjordanië en de kustvlakte waren verscheidene geografische eenheden die gericht waren op zichzelf. Zo kwamen de leiders van de oorlog in Jeruzalem uit verschillende gebieden: Johannes van Gischala was afkomstig uit Galilea, Simon zoon van Gioras uit Transjordanië en er waren nog de Idumeeërs.
- Groepsconflicten die al langere tijd speelden op grond van religieuze kwesties.
- Spanning en strijd binnen sociaaleconomische klassen waren belangrijke aspecten binnen de Joodse oorlogvoering: de lagere priesterorde tegenover de heersende hiërarchie, de schuldenaren tegenover de schuldeisers, de plattelandsbewoners versus de stedelingen en degenen die profiteerden van de Romeinen tegenover degenen die uitgebuit werden.³⁸

Het ontbrak de bovenlaag van de Joodse maatschappij aan een leider en daardoor lag anarchie op de loer. Er waren groepen die het recht in eigen handen namen (Johannes van Gischala en Simon zoon van Gioras waren zelfbenoemde bendeleiders), of orakels die de komst van een leider uit Judea profeteerden. De verwachting dat een Joodse messias in aantocht was, zou volgens sommigen een belangrijke rol gespeeld hebben in de oorlog. Of deze verwachting de steen des aanstoots naar een opstand kan zijn geweest, is zeer de vraag.

1.10 Conclusie.

Van de inlijving van Judea in het Romeinse Rijk in 6 n.C. tot aan het uitbreken van de Joodse Oorlog waren de Romeinen een ontwrichtende factor in Judea geweest, vanwege de (tegenstrijdige) regelingen die ze er troffen en de terughoudend in het leveren van voldoende militaire versterking. Het centrale gezag in Rome plaatste autoriteit in de handen van een beambte die regelmatig werd gesaboteerd door andere gezagsbronnen zoals de gouverneur van Syrië.³⁹

Binnen de joodse samenleving was, voordat de Joodse Oorlog van 66-70 n.C. uitbrak, al sprake van conflicten: joden en niet-joden hadden regelmatig aanvaringen in de steden, schuldenaren stonden

³⁷ J. H. Hayes, S. A. Mandell, *The Jewish People in Classical Antiquity* (Louisville 1998) 204.

³⁸ Hayes en Mandell, 205.

³⁹ J. Curran, 'The Long Hesitation': Some Reflections on the Romans in Judaea'. *Greece and Rome, Second Series*, Vol. 52, No.1 (april 2005) pp 70-98. 94.

onder druk van schuldeisers en de lagere priesterorde legde zich niet altijd neer bij de bestaande hiërarchie.

Niet onbelangrijk binnen het verband met de Joodse Opstand was onenigheid tussen de elite die profiteerde van de Romeinen en het gewone volk dat uitgebuit werden door de Romeinse bestuurders. De tweedeling die hierdoor ontstond in de joodse maatschappij, tussen radicalen die voor oorlog met Rome waren en gematigden die hiertegen waren, zou uitlopen op een burgeroorlog die parallel liep met de strijd tegen Rome. Uiteindelijk kozen de strijdende facties ervoor om gezamenlijk te strijd aan te binden met de legioenen van Titus. Aanvankelijk niet zonder succes: Jeruzalem werd niet zonder slag of stoot ingenomen door de Romeinen en er werden aan weerszijden stevige verliezen geleden, maar het Romeinse leger had een langere adem dan de belegerde joden binnen de muren van Jeruzalem.

Na de verwoesting van de Tempel was wat Rome betreft de strijd nog niet gestreden. Er was nog een fort dat veroverd diende te worden, maar nog in Joodse handen was: Masada.

H2. Masada: een omstreden fort.

Inleiding.

*'Niet ver van Jeruzalem was een fort, een buitengewoon sterke vesting. Het was vroeger door de koningen gebouwd als bewaarplaats voor hun bezittingen in tijden van oorlog met al zijn ongewisheid en als vluchtplaats waar ze zichzelf in veiligheid konden brengen. Die vesting heette Masada. Ze was nu in handen van de Sicariërs.'*⁴⁰

Op honderd kilometer afstand van Jeruzalem, twee kilometer van de westkust van de Dode Zee, ligt op driehonderdtwintig meter hoogte een diamantvormig plateau met een lengte van ongeveer 645 meter en een breedte van 315 meter: Masada.⁴¹ In 73n C. door de Romeinen heroverd op Joodse rebellen en tot de twintigste eeuw in de vergetelheid geraakt. Van de inname van het fort kon niet gezegd worden dat het dezelfde betekenis voor de joodse geschiedenis had gehad als de Exodus of de Maccabeeën-opstand.

Op religieus gebied verdiende wat had plaatsgevonden binnen de citadel geen schoonheidsprijs: de ongeveer duizend inwoners zouden onder druk zijn gezet door hun leider Eleazar om zelfmoord te plegen om aan slavernij en marteling te ontkomen. Zelfmoord is binnen de joodse religie nog steeds een ernstige zonde en slechts toegestaan in verband met martelaarschap. Flavius Josephus legt Eleazar twee lange, filosofische, maar hoogstwaarschijnlijk anachronistische redevoeringen in de mond die onmogelijk ad verbum kunnen zijn overgeleverd. De geschiedschrijver zelf bevond zich tijdens het beleg niet in Masada en schreef pas een aantal jaren later in Rome zijn geschiedwerken. Er zijn tot op heden in en om Masada geen sporen gevonden van de negenhonderdzestig lijken uit het verhaal van Josephus, maar wel bewijzen dat er tegenover de citadel een Romeins kamp heeft gelegen; waarschijnlijk het Xe Fretensis. Het kostte Eleazar in ieder geval moeite om de inwoners van het fort te overtuigen van het voordeel van een 'zelfgekozen' dood. Al zouden archeologen nu stoffelijke resten vinden van ongeveer duizend mensen, dan nog zegt dit weinig over de vrijwilligheid. Wat we wel zouden kunnen aantonen, door letsel te bestuderen, is of de doden gestreden hadden tot de dood.

⁴⁰ Flavius Josephus, *Joodse Oorlog* IV.7.399-400.

⁴¹ N. Ben-Yehuda, *The Masada Myth* (Wisconsin 1995)32.

Archeologie wordt in de twintigste eeuw belangrijk onder leiding van het voormalige hoofd van de krijgsmacht Yigael Yadin. Archeologische vondsten doen nationalisme opleven wanneer in Masada de lijken van een klein aantal vrouwen en kinderen worden gevonden. ⁴² Het zijn er niet voldoende om te kunnen bewijzen dat de inwoners allen voor de dood hadden gekozen.

Na opgravingen die het verhaal van Josephus toch “bevestigen”, wordt Masada dan toch een door de staat gesubsidieerde cultus.⁴³ De inname van het fort was weliswaar geen politiek hoogtepunt geweest in de joodse geschiedenis vergeleken bij de verdediging, val en vernietiging van Jeruzalem, maar met enige fantasie kon het symbool gaan staan voor Het Laatste Verdedigingswerk van de joodse voorouders. Masada was ooit gevallen, maar het mocht nooit weer gebeuren.

2.1 Op naar Masada.

‘Menahem en zijn aanhangers boden korte tijd verzet; toen zij zagen dat de hele meute op hen afkwam, vluchtten zij naar alle kanten.(...) Slechts enkelen wisten heimelijk naar Masada te komen, onder wie Eleazar de zoon van Jairus en een familielid van Menahem; hij werd later tiran van Masada.’⁴⁴

Aan de vooravond van het beleg van Jeruzalem, nadat Agrippa II de stad uitgejaagd was door de opstandelingen en vertrokken was naar zijn eigen koninkrijk, had een aantal rebellen onder leiding van Menahem Masada bestormd en ingenomen. Het Romeinse bezettingsgarnizoen in de citadel was afgeslacht en vervangen door eigen mensen. Wat de rebellen in het wapenarsenaal vinden, nemen zij in beslag.⁴⁵ Ongeveer tegelijkertijd schort Eleazar zoon van Ananias in de Tempel de offers op voor het welzijn van de keizer.⁴⁶

Dit kan Rome niet onbestraft laten: het Romeinse bezettingsleger onder leiding van Titus bereidt de aanval voor, maar stelt hem uit wanneer in 69 n.C. de Burgeroorlog in Rome uitbreekt. Van de impasse die nu ontstaat, maakt de leider van de *Sicarii*, Simon zoon van Gioras, gebruik: hij keert

⁴² Y. Yadin, *Masada* (Londen 1966)??

⁴³ ‘The Recovery of Masada: A Study in Collective Memory’, B. Scharz enz. *The Sociological Quarterly*, Vol. 27, N^o2 (1998) pp. 147-164, 148.

⁴⁴ Flavius Josephus, *Joodse oorlog* II, 446-447.

⁴⁵ Flavius Josephus, *Joodse Oorlog* II,8,433-434

⁴⁶ Flavius Josephus, *Joodse Oorlog* II.17.408-409.

vanuit Masada terug naar Jeruzalem.⁴⁷ De strijd die vervolgens ontbrandt tussen Simon met zijn *Sicarii* en de Zeloten, wordt door Simon gewonnen.

'...jullie hebben moed geput uit onze interne problemen (...)jullie (joden) creëerden spanningen, er kwamen rivaliserende groepen, iedere groep met haar eigen leider, en er kwam burgeroorlog(...)'.⁴⁸

Ondertussen wordt Vespasianus tot keizer uitgeroepen en hij stuurt Titus met zijn legioenen naar Jeruzalem. De rivaliserende facties binnen de stad zien zich nu tot elkaar veroordeeld tegenover de Romeinen, die in groten getale op enige afstand van Jeruzalem hun legerkamp inrichten en een beleg voorbereiden. Een aantal *Sicarii* dat de strijd met de Zeloten gewonnen had, verlaat al snel na de aanvang van het beleg van Jeruzalem het strijdtoneel.

De vermoede *Sicarii* en andere anti-Romeinse rebellen verschansen zich in Masada, waar op dat moment niet gevochten wordt. In 70 n. C. valt Jeruzalem en er moet een nieuw bestuur gevormd worden: Sextus Julius Bassus wordt benoemd als gouverneur en treedt aan in 71. Het ligt niet voor de hand dat meteen na de val van Jeruzalem in 70 n. C. Masada weer wordt toegevoegd aan Romeinse veroveringen. De nieuwe procurator Bassus kan niet eerder op zijn post zijn aangekomen dan in 71 n. C.. Het jaar erop overlijdt hij al in Judea, maar hij was er nog wel in geslaagd de forten Herodium, de grafplaats van koning Herodes op 7 kilometer afstand van Jeruzalem, en Machaerus in Transjordanië te ontruimen. De verovering van Machaerus verliep niet zonder moeite, maar uiteindelijk had men zich overgegeven in ruil voor vrijgeleide. Een groot aantal rebellen vlucht de omliggende bossen in, maar wordt alsnog afgeslacht door de Romeinen.⁴⁹

Lucius Flavius Silva (72-81) volgt Sextus J. Bassus op, maar het lijkt onwaarschijnlijk dat Silva meteen bij zijn aantreden met een flink leger optrekt naar de 'laatste verzetshaard' Masada. De omgeving is woest en onherbergzaam en de troepen zullen zich slechts moeizaam hebben kunnen voortbewegen door de streek. Enige voorbereiding was wel vereist.

Josephus doet verslag van Silva, die in 73 n. C. zijn hoofdkwartier opslaat tegenover de citadel en deze ommuurt om de inwoners het vluchten te beletten. Inmiddels wonen daar nog steeds de ongeveer

⁴⁷ J. H. Hayes, S. Mandell, *The Jewish People*, 194.

⁴⁸ Flavius Josephus, *Joodse Oorlog* VI.341; 343.

⁴⁹ Hayes en Mandell, 208.

duizend mannen, vrouwen en kinderen die aan het begin van de oorlog vertrokken waren uit Jeruzalem. Eleazar zoon van Jairus, kleinzoon van Judas de Galileeër en waarschijnlijk de neef van Menahem, is nu hun aanvoerder. De inwoners van Masada zien zich tegenover een grote meerderheid van Romeinse manschappen onder het bevel van Silva gesteld. Vluchten is niet mogelijk en gedurende lange tijd alle monden voeden evenmin. Wat is wijsheid? Wat de gebeurtenissen in en om Massada betreft, zijn we weer overgeleverd aan de geschiedschrijving van Flavius Josephus. Dit keer is hij echter geen getuige van wat zich er afspeelde en hoe hij aan zijn informatie komt, vertelt hij niet. Waarom hij (achteraf) verslag doet van de belegering en de Val van Masada, weten we ook niet. Nergens anders in de antieke bronnen wordt melding gemaakt van een strijd om het fort Massada en de huidige archeologie heeft nog steeds niet voldoende materiaal om het verhaal van Josephus in *Joodse Oorlog* met bewijzen te staven. Er is ook geen reden om het verhaal van Josephus af te doen als een verzinsel, want de geschiedschrijver had zijn naam te verdedigen die door zijn (veelal joodse) vijanden flink door het slijk gehaald werd.

2.1 'Identity is a question of memory'.⁵⁰

Het is mogelijk dat de inwoners van de citadel het met hun landbouwgrond en waterreservoirs wat langere tijd konden uithouden zonder voedsel -of watertoevoer van buitenaf, mits het af en toe regende. Dat zij er met duizend mensen jarenlang zouden stand houden, lijkt zeer onwaarschijnlijk; middelen waardoor levensmiddelen en water lange tijd geconserveerd bleven, waren er nog niet.

'De grond op de top was vruchtbaar en zachter dan die van welke vlakte ook. De koning maakte er landbouwgrond van. Als er dan eens geen voedsel van buiten aangevoerd kon worden, zouden de mensen die voor hun leven op de vesting waren aangewezen, daar geen last van hebben.'

JO VII.2.288.

De Romeinse legers buiten de muren waren weliswaar voorbereid op een lang beleg, maar hadden ook vele monden te voeden. De joodse krijgsgevangenen, of slaven die met het leger meeliepen om water te dragen, moesten evengoed van eten en drinken voorzien worden om van hun diensten te kunnen blijven profiteren.

Het gebied was (en is) nog steeds onherbergzaam en het klimaat oncomfortabel, met onberekenbare windvlagen.⁵¹

⁵⁰ D. Morley en K. Robin, *Spaces of Identity*.

⁵¹ Y. Yadin, *Masada, Herod's Fortress and the Zealot's Last Stand*. (Londen 1966) 35.

De Romeinse belegeraars breken door de eerste verdedigingsmuur van Masada en stuiten op een tweede muur van hout en vuilnis. Eleazar ziet in dat het een verloren zaak is. Hij weet zijn medebewoners na twee lange toespraken te overreden om zelfmoord te plegen in plaats van door de Romeinen als slaven afgevoerd of gedood te worden. Twee vrouwen en vijf kinderen ontsnappen aan de uitvoering van het plan door zich te verbergen in een droogstaand waterreservoir. Naar alle waarschijnlijkheid heeft het beleg een aantal maanden en geen jaren geduurd, omdat het later ingezet werd dan tot voor kort werd gedacht. Masada wordt in 73 of 74 n.C. ingenomen door Silva en tot in de negentiende eeuw besteedt men weinig of geen aandacht aan deze gebeurtenis uit de joodse geschiedenis.

Dan komt de Zionistische beweging op, die de Joodse geschiedenis in twee periodes zal verdelen: de Gouden Oudheid en de achttien donkere eeuwen van Ballingschap, waarin joden verdeeld waren over de wereld. Bij deze periodisering zag men zich echter geconfronteerd met een nieuw vraagstuk: wanneer hield deze periode van ballingschap precies op? Niet iedereen keerde namelijk terug naar Palestina in de 19e en 20e eeuw. Het zou niet eenvoudig zijn om continuïteit aan te brengen in de joodse geschiedenis; er waren flink wat opvulmiddelen voor nodig, al was het alleen maar om het gat van de Verbanning in het joodse collectieve geheugen te dichten. Een hernieuwde band met het land uit de Bijbel en herleving van de Hebreeuwse taal uit religieuze geschriften, moesten daarbij helpen.⁵²

2.3 Een Joodse staat.

*'Aan de Israëlieten, de rechtmatige erfopvolgers van Palestina: "Israëlieten, uniek volk, duizenden jaren van tirannie en onderdrukking hebben jullie kunnen beroven van jullie land, maar niet van jullie naam en nationaal bestaan (...) Deze grote natie, de Franse Republiek, die niet handelt in landen en volkeren als de vorige Rijken die uw voorouders hebben verkocht aan vreemden, roept U op – niet om uw thuisland te veroveren, maar slechts om het over te nemen en te verdedigen tegen uw onderdrukkers. Haast U, o Israël!'"*⁵³

Rond 1800 zijn er ongeveer 2.5 miljoen joden op de wereld en in 1888 groeit dit aantal naar 7.75 miljoen; deze groei zal zich voorlopig nog voortzetten. De grootste en meest actieve groep is de Yiddish-sprekende joodse gemeenschap in Oost-Europa.⁵⁴ In West-Europa raakt in de negentiende

⁵² Y. Zerubavel, *Recovered Roots* (Chicago 1995) 32.

⁵³ Proclamatie van Napoleon Bonaparte tijdens zijn veldtocht in Palestina, 20 april 1799.

⁵⁴ B. Lewis, *Semites and Anti-Semites* (New York 1986) 58.

eeuw het nationalisme in opmars en onder een kleine groep ontevreden joden in Oost-Europa ontstaat de gedachte, dat ook zij een natie kunnen vormen met een eigen staat. Overal in de wereld waren zij al eeuwenlang altijd een religieuze, vervolgte minderheid geweest. Niet altijd in gelijke mate vervolgd, want veel joden verkeerden in rijke en machtige posities, maar hun status waren zij nooit volledig zeker geweest. Theodor Herzl wordt de oprichter van de Zionistische politieke beweging (1896) die pleit voor terugkeer naar Jeruzalem. Na de Eerste Wereldoorlog wordt Joodse vestiging in Palestina toegestaan door de Britse Balfourverklaring; hierin belooft Groot-Brittannië de joden een 'thuisland'. Door pogroms in Rusland en Oost-Europa en immigratierestrictie van de meeste westerse landen wordt de behoefte onder en de noodzaak voor veel joden steeds groter om ergens op de wereld een veilige haven te creëren. Amerika had tussen 1885 en 1921 nog 85% opgenomen van de meer dan twee miljoen joden die Oost-Europa verlieten.

Tussen 1921 en 1925 daalt dit aantal door de immigratierestricties: van 119.036 naar 10.292, een daling van 91%.⁵⁵ De eerste kolonisten die in de negentiende en twintigste eeuw aankomen in het Beloofde Land zijn kwetsbaar en nog niet zo vastberaden; velen keren gedesillusioneerd uit Palestina terug naar hun land van herkomst, al is hun toekomst daar vaak niet zeer rooskleurig.⁵⁶

Toch groeit de joodse bevolking in Palestina, ondanks immigratierestricties die ook voor Palestina gelden als tegemoetkoming aan de Arabieren die al eeuwen in hetzelfde gebied wonen: van 90.000 in 1914 naar 188.000 joden in 1933 onder Brits Mandaat.

Tot 1945 groeit dit aantal naar 446.000 en naar 600.000 in 1948.⁵⁷ Van overal over de wereld komen joden met hun eigen talen, culturen, tradities, religieuze rituelen en gewoontes naar Palestina; van een eenvormige joodse identiteit kan nog geen sprake zijn.⁵⁸ De joden willen een thuisland, maar om een natie te creëren is identificatie van de oorsprong ervan essentieel. ⁵⁹ Een daaraan gekoppeld Nationaal Geheugen moet historische continuïteit instellen en de natie als een grote familie onder een dak brengen. Wat de joodse geschiedenis betrof, was een symbolische brug tussen verleden en heden niet zo makkelijk geslagen. Verbanning en buitenlandse overheersing vormden een diep donker ravijn, waar de Zionistische beweging zich mee geconfronteerd zag.

⁵⁵ 'The Recovery of Masada enz', 153-54.

⁵⁶ Ibidem, 159.

⁵⁷ B. Lewis, *Semites and Anti-Semites* (New York 1986) 78.

⁵⁸ B. Lewis, *Semites and Anti-Semites* (New York 1986) 66.

⁵⁹ Y. Zerubavel, 'Transhistorical Encounters in the land of Israel: in symbolic bridges, national memory, and the Literary Imagination', *Jewish Social Studies* 11, N° 3 (Spring/Summer 2005) pp 115-140, 115.

Tweeduizend jaren van ballingschap waren niet eenvoudig te overbruggen. 60

Alles wordt in deze periode van vroege staatvorming aangegrepen om als ‘brug’ te dienen: nationale helden uit het verleden, ruïnes, monumenten, feestdagen; alles wat het verleden in het heden kon vertegenwoordigen. In de negentiende en twintigste eeuw wordt de antieke oudheid hersteld en een eerste blijk van interesse in wat in dit verre verleden plaatsvond in Masada, valt samen met de opkomst van het Zionisme. Er wordt een ideologische draai gegeven aan het beleg van Masada om een vorm van nationaal zelfbewustzijn en een eigen identiteit te creëren onder de ‘nieuwe joden’ van Palestina. In 1923 wordt *Joodse Oorlog* van Josephus in Palestina door Y. N. Symchoni vertaald van het Grieks naar het Hebreeuws en in 1927 verschijnt het gedicht ‘Masada’ van Yitzak Lamdan, een overlevende van de pogroms in Oekraïne die naar Palestina was vertrokken. 61 Zijn ‘Masada’ wordt synoniem voor Laatste Hoop voor de joden. 62 Er is echter een probleem: Masada was in 73 of 74 n.C. gevallen aan het eind van een verloren strijd, de eerste Joodse Opstand, terwijl het joodse volk in Palestina aan het einde van de negentiende eeuw aan de vooravond stond van natievorming. Hoe moest dit rijmen met het heden?

2.4 ‘Masada shall not fall again’.

*‘Masada is a symbol. Masada is a guideline. Masada is longing. Masada is a loud cry... Masada is a symbol of Jewish and human heroism in all its greatness... Masada has been the source of power and courage to liberate the country, to strike roots in it, and defend its whole territory.’*⁶³

Symbolische plaatsen die een mythische betekenis hebben of krijgen, geven een gevoel van identiteit. Ten tijde van het opkomende nationalisme in de 19e en 20e eeuw was een zoektocht naar gebeurtenissen en symbolische plaatsen uit de Oudheid van grote betekenis. 64 Met de opkomst van het Zionisme kreeg Masada een prominente rol in de vormgeving van een ‘invention of tradition’. Door het verhaal van Josephus enigszins aan te passen, werd de betekenis veranderd: het accent kwam op de heroïsche spirit te liggen in plaats van op de collectieve zelfmoord aan het einde van het

⁶⁰ Y. Zerubavel, ‘Transhistorical Encounters’, 115.

⁶¹ ‘The Recovery of Masada: A Study in Collective Memory’, B. Schwartz enz., *The Sociological Quarterly*, Vol. 27, N° 2 (1998) pp147-164, 148.

⁶² B. Lewis, *History – remembered, recovered, invented* (Princeton 1975) 6.

⁶³ Shmaryahu Gutman’s introduction to Ilan, *Li-Metsada be-Ikvot ha-Kana’im*, 3.

⁶⁴ M. Azaryahu en A. Kellerman, ‘A Study in Zionist Mythical Geography’, *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series, Vol. 24, N° 1 (1999) pp 109-123, 109.

beleg, waar Josephus een lange beschrijving van geeft. Een verslag van een directe confrontatie tussen de inwoners van Masada en de Romeinen geeft Josephus niet.

In het algemeen bestaat er een tweezijdige relatie tussen het heden en het verleden bij de interpretatie van plaatsen als Masada:

***'If the past transforms the present, helps thereby to make it, so too does the present make the past. All of which is really a way of saying that in trying to understand the identity of places we cannot – or, perhaps, should not – separate space from time, or geography from history.'* (Massey 1995, 87)⁶⁵**

Volgens Hobsbawm was nationaal collectief geheugen een 'bedachte traditie', maar het belang van collectief geheugen moest volgens hem niet onderschat worden ter ondersteuning en ter bevordering van groepsidentiteit. Met name in religieuze en etnische gemeenschappen en tijdens de procedure van 'nation-building' was een collectief geheugen van groot belang. 66 Het doel van de zionistische beweging aan het eind van de 19e eeuw was de vestiging van een joods 'thuisland' in het land van de voorouders.

De nadruk lag daarbij op 'terugkeer', of in het Hebreeuws: *Shivat Zion* en op herleving van de Hebreeuwse cultuur en identiteit. Plaatsen die herinneringen opriepen aan de Tweede Tempelperiode waren centraal in het Zionistisch historisch bewustzijn: Jeruzalem en de Westelijke Muur als herinnering aan de verwoesting van de Tempel; de graven van Bijbelse figuren en Talmuedische geleerden; de Machpella-grot in Hebron waar de voorvaderen lagen begraven; Modi'in, waar de opstand van de Maccabeeën tegen Seleucidische heerschappij over Judea was begonnen (176-158 v.C.); Yavneh, symbool van veerkracht, vernieuwing en continuïteit voor de religieuze Zionisten en tenslotte Masada, de citadel in de woestijn waaraan helaas het verhaal kleefde van verlies, maar dat door de Zionistische interpretatie tot een queeste voor vrijheid werd getransformeerd. 67 Modi'in werd vanaf 1903 een bedevaartplaats, maar voor Masada lag dat aanvankelijk anders. Met zat in de maag met de zelfmoord van de inwoners van de citadel. De eerste president van Israël, David Ben-Gurion, was aanvankelijk tegen de toekenning van 'nationaal symbool' aan Masada, maar door enthousiaste publicaties van opgravingen van Yigael Yadin in de jaren vijftig van de twintigste eeuw, groeide het aanzien van het fort. Er waren stoffelijke

⁶⁵ Azaryahu en Kellerman, 109.

⁶⁶ Azaryahu en Kellerman, 111.

⁶⁷ Azaryahu en Kellerman, 113.

overschotten gevonden van een aantal vrouwen en kinderen, wat zou kunnen duiden op bewijs voor de collectieve zelfmoord. Joodse archeologie, zegt Ben-Gurion, moest:

'... contemporize our past and actualize our historical continuity in the country'.

Er worden tochten georganiseerd naar Masada door jeugdbewegingen die in opkomst zijn. De trektocht, die levensgevaarlijk is door het klimaat en het woeste gebied, wordt gezien als een rite de passage naar het ontstaan van de natie en zelfs vergeleken met de Exodus. Rekruten van het Joodse leger worden er een aantal jaren ingezworen bij aanvang van hun dienstdaag. De nadruk werd gelegd op de aanvang van het beleg in plaats van op het einde van de strijd en op Vechten Tot Het Bittere Einde. Als gevolg van de Holocaust en pogroms in Oost-Europa, moest aan het einde van de jaren '40 een ander joodse zelfbeeld komen: van een hulpeloos slachtoffervolk moesten de 'nieuwe Joden' een vastberaden gemeenschap vol zelfvertrouwen gaan vormen, bereid zichzelf en haar vrijheid te verdedigen.

Het voorbeeld van de verdediging van Masada werd zelfs als meetlat naast het gedrag van de joden in Europa gelegd; die hadden geen (gewapend) verzet geboden en zich mee laten voeren alsof er 'geen keuze' was.⁶⁸ De zelfmoord die de ongeveer 960 inwoners van Masada volgens Josephus hadden gepleegd omdat ze ook 'geen keuze' hadden, werd marginaal gemaakt in het wetenschappelijke en populaire discours. Deze nieuwe joodse mentaliteit in Palestina, werd door de omringende Arabieren als agressief ervaren en er ontstond wrijving tussen de joden en de Palestijnen die in hetzelfde gebied ook hun wortels hadden.⁶⁹ Er ging een dreiging uit van de nieuwe vechtersmentaliteit van de Joden, die zich niet veel later zal uiten in daden.

Conclusie.

In 73 n.C. was met de herovering van Masada een einde gekomen aan de Eerste Joodse Opstand tegen de Romeinen. Jeruzalem was in 70 n.C. gevallen, de Tempel vernietigd en de strijd was beslecht in het voordeel van Rome. Vespasianus en Titus vierden thuis hun triomftocht ter ere van de verovering van Judea terwijl enkele forten, waaronder Masada, nog niet ingenomen waren. Dit zou er op kunnen wijzen dat niet werd getwijfeld aan een complete overwinning, inclusief de forten die nog in handen van de joden waren. Rome had inderdaad niet te vroeg gejuicht, want met de

⁶⁸ Y. Zerubavel, *Recovered Roots* (Chicago 1995) 71.

⁶⁹ Neil Caplan, 'Talking Zionism enz' *The Historical Journal*, N° 44 (2001) pp 1083-1097, 1092.

herovering van Masada keerde Judea terug in handen van Rome. Herinnering aan de citadel raakte in de vergetelheid, of werden verdrongen.

In 1882 wilden Theodor Herzl en een groep joodse studenten, Lovers of Zion, emigratie van joden uit Oost-Europa op gang brengen naar een verre Ottomaanse provincie die in de Oudheid Palestina heette. De vestigingen van deze studenten en hun opvolgers zouden de staat Israël gaan vormen op grond van de toewijzing van land die God de joden had gedaan na hun vertrek uit Egypte.

Tussen 1917, het jaar van de Balfour-verklaring van de Britse regering met consent aan een Joods nationaal 'thuis' in Palestina, en 1933, wanneer Hitler aan de macht komt, is er sprake van een langzame groei van het Joods Nationaal Huis onder Brits Mandaat in Palestina. Masada komt het collectieve geheugen binnen van de joodse staat met behulp van het gedicht van Lamdan, waarin de citadel fungeert als metafoor voor Zion. 70

Archeologie tussen 1963 en 1965 onder leiding van Yadin doet nationalisme opleven, maar er komen geen bewijzen voort uit de opgravingen in en om Masada die het verhaal van Josephus uit de Oudheid ondersteunen. Toch creëert de zionistische beweging een soort mythische symboliek rond het fort en 'Masada' wordt emblematisch voor een belegerd Israël, dat omringd is door vijanden die uit zijn op haar vernietiging. 71

Masada vertegenwoordigt moed en wordt een monument van alle helden die de dood verkiezen boven fysieke en morele onderwerping. 72 Door een aantal belangrijke feiten weg te laten en nieuwe te creëren wordt een nationale ideologie gevormd rond Masada, om een brug te slaan tussen de Oudheid en de stichting van de staat Israël. De seculiere zionistische beweging had tussen de jaren 1920 en 1960 een grote behoefte aan helden. Door kritische bestudering van *Joodse Oorlog* en als gevolg van de zesdaagse oorlog van 5-10 juni 1967, ontstond rond 1970 een proces waarin de mythe rond Masada zijn glans verloor. Israël kreeg langzamerhand zijn eigen, hedendaagse helden die bereid waren te sterven voor de staat, maar niet zonder strijd: er was altijd een keuze voor de nieuwe joodse militaire held.

⁷⁰ Y. Zerubavel, *Recovered Roots*, 115.

⁷¹ Azaryahu en Kellerman, 117.

⁷² Y. Yadin, *Masada* (Londen 1966) 13.

H3. Interbellum.

Inleiding.

Het einde van de Joodse Opstand vormt een keerpunt in de geschiedenis van de provincie Judea en het begin van een nieuwe relatie met het Romeinse Rijk; de houding van Rome ten opzichte van Judea verandert. De meeste joden in de Diaspora hadden nog nooit met eigen ogen de Tempel in Jeruzalem gezien, dus niet zozeer de verwoesting van de Tempel als wel de ingrijpende maatregelen die worden genomen door de overwinnaars, zorgen voor een breuk in de relatie. Rome was voor haar doen stevig opgetreden tegen een provincie binnen het Rijk:

'No destruction ever wrought by God or man approached the wholesale carnage of this war'.⁷³

De keizer had altijd een oogje toegeknepen voor verafgelegen gebieden die meer gesteld waren op hun onafhankelijkheid dan op Rome (Armenië bijvoorbeeld), maar de opschorting van de offers voor het welzijn van de keizer had zij niet over haar kant kunnen laten gaan. Rome dacht de rust te hebben hersteld met de vernietiging van de Tempel en de installatie van een nieuwe Hogepriester die positief stond ten opzichte van Rome.⁷⁴ Het joodse volk bleek koppiger en veerkrachtiger dan de overheerser misschien had vermoed, want tussen 115 en 117 kwamen de joden in de Diasporalanden in opstand en in 132 waren de Romeinen en de Joden weer in een bittere strijd verwickeld. Dit conflict dat vier jaar duurde, zou de Laatste Opstand worden. De vraag waarom dit relatief kleine volk ook na zoveel slachtoffers binnen de eigen gelederen, iedere keer weer de strijd opnam tegen een overmacht als het Romeinse Rijk, is moeilijk te beantwoorden.

⁷³ *Joodse Oorlog* VI. 429.

⁷⁴ M. Goodman, 'Current Scholarship on the First Revolt', A. M. Berlin en J. A. Overman (eds), *The First Jewish Revolt* (Londen 2002) 21.

3.1 Na de oorlog.

*'Wel heren, hebben jullie er eindelijk genoeg van? Heeft jullie land genoeg geleden?'*⁷⁵

Als gevolg van de Eerste Joodse Opstand vinden grote veranderingen plaats, waarvan er twee specifiek worden doorgevoerd binnen het Romeins bestuur, om zwakheden te voorkomen na de Joodse Opstand:

1. Er worden niet langer lokale soldaten gerekruteerd. Rome stationeert nu een deel van een aanzienlijk legioen in Jeruzalem: het *Legio X Fretensis*.
2. De provincie komt onder het gezag te staan van een afgevaardigde uit de senatoriale rang in plaats van uit de ridderorde. Dit betekent dat er meer ervaren procurators aantreden dan voor de opstand.⁷⁶

Op sociaaleconomisch en religieus gebied veranderen ook een aantal zaken:

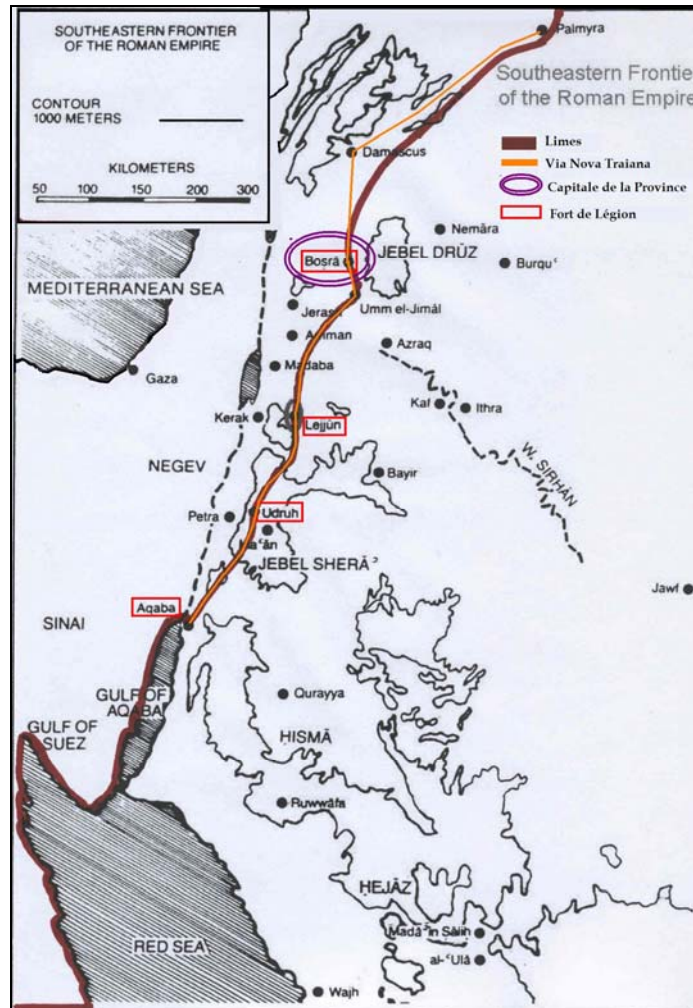
1. Ter vervanging van de tempelbelasting legt Rome aan alle besneden joden een jaarlijkse belasting op van twee drachmen.
2. Land van Joden die gevangengenomen waren of zich overgegeven hadden, wordt door de Romeinen in beslaggenomen en verhuurd.
3. Door de verwoesting van de Tempel komt het vanaf 586 v C. ononderbroken offeren van dieren tot een einde.⁷⁷ De Torah wordt nu de symbolische Tempel voor joden. De priester verliest zijn aanzien en wordt al snel vervangen door een leraarrabbin die het Woord en de wil van God voortaan in een synagoge zal uitdragen.
4. In Jamnia vestigt Rabbijn Johanan ben Zakkai (1 – 80 n C.) een Rabbijnse school die de Sanhedrin vervangt als meest prominente autoriteit. Eerder had Vespasianus Jamnia gebruikt om joden die zich hadden overgegeven te laten vestigen.⁷⁸
5. Trajanus legt de Via Nova Trajana aan, de weg van Syrië tot de Rode zee die door veel steden leidt.

⁷⁵ Flavius Josephus, *Joodse Oorlog VI*, 328.

⁷⁶ M. A. Chancey en A. Porter, 'The Archaeology of Roman Palestine', *Near Eastern Archaeology*, Vol. 64, N° 4 (Dec 2001)185.

⁷⁷ N. Sartre, *The Middle East under Rome* (Londen 2005)319.

⁷⁸ Ibidem, 210.

Archeologische gegevens uit het gebied laten zien dat tijdens de Flavische dynastie (Vespasianus, Titus en Domitianus), de aandacht van Rome zich naar het oosten van het keizerrijk verplaatst. Direct Romeins gezag in Palestina zorgt voor economische bloei, waardoor veel grote en kleine steden groeien in de tweede eeuw. Een flink aantal steden met een niet-joodse meerderheid is op de hand van Rome: Caesarea Maritima wordt net als Sepphoris beloond met de status 'Romeinse kolonie'.⁷⁹

6. Rond 120 n. C. wordt *Legio X Fretensis* vergezeld door *Legio VI Ferrata*. Wellicht vertrouwde de keizer de situatie in Judea, of de joden niet.

⁷⁹ M. Chancey, 'The Archaeology of Roman Palestine', 185.

De provincie is nu zelfstandiger in vergelijking met de periode van voor de opstand, want de gouverneur staat niet langer onder de supervisie van de Romeinse afgevaardigde in Syrië. Waarschijnlijk vindt ook een geopolitieke verschuiving plaats doordat Rome van het gebruik van vazalkoningen af stapt. Na de dood van Agrippa II (rond 90 n.C.) absorbeert de provincie Syrië diens koninkrijk. Waarschijnlijk heeft de dood van Agrippa II weinig gevolgen gehad voor Judea. Hij overlijdt kinderloos en de vier districten die hij er had, vallen weer terug onder provinciaal gezag van Judea. In 106 n.C. annexeert Trajanus het hele gebied, dat de provincie Arabië wordt onder leiding van C. Claudius Severus.⁸⁰ Tijdens Titus (79 – 81) en zijn opvolgers Domitianus (81 – 96), Nerva (96 – 98) en Trajanus (98 – 117) is echter weinig gedocumenteerd en zijn we voornamelijk afhankelijk van

- Munten
- Rabbijnse literatuur
- Romeinse inscripties
- Archeologische vondsten.⁸¹

Munten zijn tijdens de Eerste en Laatste Opstand tegen Rome steeds geslagen. De Joodse rebellen geven tijdens beide opstanden hun eigen bronzen en zilveren munten uit, met Hebreeuwse in plaats van Griekse inscripties. Veel van hun afbeeldingen lijken specifieke religieuze betekenissen te hebben. De eerste overwinning die de joden in 66 n.C. hadden behaald op de Romeinen bijvoorbeeld, viel samen met het joodse Tabernakelfeest (Sukkot). Er is rond deze gebeurtenis een serie munten geslagen met een lulav, myrthe, wilg en citroen: symbolische attributen bij de rituelen rond deze feestelijkheden.⁸²

Rabbijn Johanan ben Zakkai was met gevaar voor eigen leven in een lijkst de situatie in Jeruzalem ontvlucht zijn en zou evenals Flavius Josephus zijn toevlucht hebben gezocht bij de Romeinse keizer. Ben Zakkai vroeg en kreeg toestemming van Vespasianus om een school voor Torahstudie te stichten. Volgens Josephus was het mogelijk een diepgelovige jood te zijn en tegelijk een trouwe aanhanger van Rome, maar niet iedereen dacht hier hetzelfde

⁸⁰ Hayes en Mandell, 210.

⁸¹ J. H. Hayes en S. A. Mandell, *The Jewish People in Classical Antiquity* (Louisville 1998) 207.

⁸² Chancey en Porter, 'The Archeology of Roman Palestine', 175

over. Beide mannen worden nog steeds niet als helden herdacht in de joodse geschiedenis en dat de werken van Josephus bewaard zijn gebleven is te danken aan de christenen.

Ben Zakkai is uiteindelijk niet als verrader bestempeld omdat hij de joodse leer bewaarde door een school te stichten.

3.3 Romeinse kijk op de joden.

*'Al vanaf het moment waarop Pompeius jullie met geweld overmeesterde, zijn jullie constant bezig geweest onlusten te creëren, en vervolgens hebben jullie Rome zelfs openlijk de oorlog verklaard.'*⁸³

Op de vraag wie precies die joden waren die steeds weer de macht van het Romeinse Rijk uitdaagden, is geen eenduidig antwoord te geven. Het judaïsme had zelfs in Judea vele gezichten en joden woonden overal verspreid in het Rijk en erbuiten. De ene joodse gemeenschap had meer vrijheden en privileges, of was meer geassimileerd met de niet-joodse bevolkingsgroepen dan de andere. Wat alle joden gemeenschappelijk hadden was hun monotheïsme, maar er is geen bewijs overgeleverd van angst hiervoor onder de Romeinse bevolking. Grieken en Romeinen hadden niet eens een woord voor 'monotheïsme'.⁸⁴ Niets wijst erop dat aanbidding van Jahweh een bedreiging vormde voor de religieuze orde van de staat. Zelfs Tacitus en Seneca, die het niet erg op hadden met de joden, zagen er geen kwaad in (*unum numen*). Romeinse keizers wisten allang dat de joden niets moesten hebben van de keizercultus en hadden het alternatief geaccepteerd: offeren aan Jahweh voor het welzijn van de keizer was ook een bewijs van loyaliteit.⁸⁵ Tacitus was ook niet dol op keizerverering (*Annalen* 15.74) en had begrip voor joodse deelname in de Grote Opstand, gezien de wreedheid van een Romeinse procurator als Florus in Judea. Hij

⁸³ Flavius Josephus, *Joodse Oorlog* VI.329.

⁸⁴ E. S. Gruen, 'Roman Perspectives on the Jews in the age of the Great Revolt', in A. M. Berlin en J. Andres (eds), *The First Jewish Revolt* (Londen 2002)29.

⁸⁵ E. S. Gruen, 'Roman perspectives on the Jews', 31.

zag de strijd van de joden niet zozeer als verraderlijke ondermijning van Romeins gezag als wel als een wanhopige en koppige daad van verzet.

Men vond de joden met hun eigen rituelen en voedingsregels asociaal, maar ook daar had Tacitus begrip voor; toen de Hebreeuwen uit Egypte verdreven werden, had Mozes hen aangeraden geen hulp aan te nemen van mensen of goden. Ze waren door beide verlaten en op zichzelf aangewezen. Joods isolationisme was wel te begrijpen en bovendien lag waarschijnlijk niet een Romein er wakker van. Waar maakte men zich wat de joden betreft dan wel zorgen om? Niets wijst erop dat zij, als de christenen, anderen probeerden te bekeerden. Evenmin blijkt dat in Rome angst bestond voor een joodse economische macht; zij stuurden grote geldbedragen naar Jeruzalem voor de Tempel, maar de meeste joden in Rome beschouwden zichzelf in de eerste plaats inwoner van het Romeinse Rijk. In 96 n C verandert Nerva de wijze waarop in Rome belasting wordt geheven voor joden *ad fiscus judaicus*. De hervorming wordt breed uitgemeten met de uitgifte van munten: *'fisci Judaici calumni a sublata'*. De vraag wie nu eigenlijk een jood was en waar Nerva mee worstelde, was in 70 n C. ontstaan toen Vespasianus na de verwoesting van de Tempel in Jeruzalem een belasting van twee *denarii* ging heffen op joden voor de herbouw van de Tempel van Jupiter Capitolinus, die het jaar ervoor was afgebrand in Rome. Volgens Suetonius (*Dom. 12.2: 'imposita genti tributa'*) betaalden Joden belasting vanwege hun religie, maar werden zij gedefinieerd op grond van hun etnische afkomst. De standaard (ook de joodse) was dat etnische origine bepaalde religieuze praktijken vooronderstelde. Hoe moest nu onderzocht worden wie welke joodse gebruiken in acht nam, als dit al openlijk gebeurde? Er komt een nieuw Romeins criterium voor joodse identiteit: een jood is iedereen die vanaf 96 n C. vrijwillig de *fiscus judaicus* betaalt aan de Romeinse staat. Vanaf dat moment worden joden meer door hun religie gedefinieerd dan door hun geboorte.⁸⁶

Joden werden belachelijk gemaakt door Romeinse schrijvers als Juvenalis omdat zij weigerden tijdens de Sabbat te vechten, geen varkensvlees aten en vanwege hun besnijdenisritueel.⁸⁷ Maar om dit nu antisemitisme of Jodenhaat te noemen, zou te ver gaan en bovendien zijn dit anachronistische termen. Romeinen waren niet uit op vervolging van

⁸⁶ M. Goodman, 'Nerva, the *Fiscus Judaicus* and Jewish Identity', *Journal of Roman Studies*, Vol. 79 (November 1989) pp 40-44, 40,42.

⁸⁷ Gruen, 35.

deze bevolkingsgroep en de eerste Joodse Opstand lijkt in Rome nauwelijks verandering te hebben gebracht in deze houding.

Waarschijnlijk was er wel sprake van verwondering, ongeloof en misschien wel irritatie over een onbeduidende *ethnos* met vreemde gewoontes die het gewaagd had de Romeinse macht uit te dagen.⁸⁸ De ‘genereuze patroon’ kreeg in dit afhankelijke en verafgelegen gebied onwil, verzet en ondankbaarheid in ruil voor jarenlange bescherming:

‘Jullie zijn tegen Rome in verzet gekomen omdat de Romeinen jullie altijd zo welwillend behandeld hebben. Om te beginnen hebben we jullie zelfbestuur gegeven. We hebben koningen uit jullie eigen volk over jullie aangesteld. We hebben jullie wetten en tradities steeds gerespecteerd. We hebben jullie toegestaan niet alleen onder elkaar, maar ook tegenover anderen je eigen regels te volgen (...) En ondanks al die voorrechten hebben jullie nu jullie overvloed aan middelen ingezet tegen hen die jullie dat allemaal mogelijk gemaakt hebben.’⁸⁹

Al is de toespraak Titus in de mond gelegd door Josephus, het is zeer waarschijnlijk dat na de opstand in Judea de houding van de Romeinen ten opzichte van de joden in Judea definitief verandert.

3.4 Aanloop naar de volgende opstand.

De Joods-Romeinse betrekkingen worden er niet veel beter op wanneer keizer Trajanus (*Parthicus* sinds februari 116) in 117 wordt gestuit in zijn opmars tegen de Parthen omdat de joden tussen 115 – 117 n. C. weer voor onrust zorgen binnen het rijk. Het lijkt erop dat de joden in Cyprus, Syrië, Cyrene (Libië), Egypte en Mesopotamië van de gelegenheid gebruik maken, terwijl Trajanus al zijn manschappen nodig heeft tegen de aartsvijand van het Rijk. Aanleiding lijkt het vermoeden dat de Tempel in Jeruzalem niet mag worden herbouwd.

⁸⁸ Gruen, 38.

⁸⁹ Flavius Josephus, *Joodse Oorlog* VI. 333-337.

De joden in de diaspora waren altijd al zeer betrokken bij de joden in het thuisland en zagen blijkbaar voldoende reden om in verzet te komen. De antieke bronnen geven geen uitsluitend over de precieze aanleiding tot de verwoestende opstand.⁹⁰

'Het gebeurde in Alexandrië en de rest van Egypte, ook in Cyrene trouwens; de joden lieten zich als het ware verleiden door een vreselijk onstuimige geest en kwamen terecht in oproerige twisten met de Grieken van die plaats. Het oproer nam zo grote vormen aan, dat ze het volgend jaar in oorlog raakten'.⁹¹

Weer worden de joden overal vernietigend verslagen in deze bloedige strijd, als we Eusebius mogen geloven. Vermoedelijk was Judea niet betrokken bij dit conflict, maar toch neemt Trajanus aan het einde van zijn regeringsperiode maatregelen door een tweede legioen te stationeren in Judea. Trajanus wordt in 117 opgevolgd door Hadrianus (117 – 138). Na de onrust die de joden veroorzaakt hadden in de afgelopen decennia, kan van de nieuwe keizer niet worden verwacht dat hij deze bevolkingsgroep liefdevol aan zijn borst zou drukken. Hadrianus doet Judea niet eerder aan dan tijdens zijn reis door de provincies van zijn Rijk (128 - 30). Pas dan vindt hij de tijd om een oplossing te bedenken voor het Jodenvraagstuk: er komt geen joodse tempel meer op de heilige plek in Jeruzalem.⁹² In 130 komt Hadrianus met het plan om een Romeinse *colonia* te bouwen op de ruïnes van Jeruzalem. Joodse religieuze rituelen moesten gaan plaatsmaken voor andere, vreemde geloofspraktijken in hun Heilige Stad. Verdient of niet, het zou een zware straf zijn voor alle joden, overal in de wereld. En toch, of misschien wel daarom, kwamen zij vijftien jaar later weer in opstand. Dit keer waren, evenals in 115-117, maatregelen van Rome de aanleiding om de strijdbijl weer op te graven.

Conclusie.

De Eerste Opstand tegen de Romeinen moet ook als een Joodse burgeroorlog worden beschouwd waarin sociale conflicten aan het licht kwamen en rivaliteit binnen de elite tot

⁹⁰ M. Goodman, 'Trajan and the Origins of the Bar Kokhba War' in P. Schäfer (ed.), *The Bar Kokhba War Reconsidered* (Thüringen 2003)27.

⁹¹ *Eusebius' Kerkgeschiedenis* 4.2.2, vert., bew. door Chr. Fahner (Zoetermeer 200)

⁹² M. Goodman, 'Trajan and the Origins...' 28.

uitdrukking kwam. Wie te steunen van alle rivaliserende groepen was veelal een individuele keuze die zelfs families kon verscheuren.⁹³ Josephus had een niet-representatieve minderheid binnen de joodse gemeenschap verantwoordelijk gesteld voor de situatie in Judea. Een stel schurken had volgens hem voor problemen en overlast gezorgd, tot het hen in conflict bracht met Rome.⁹⁴ De joden waren diep teleurgesteld door het verbod om na de Eerste Opstand de Tempel van Jeruzalem weer op te mogen bouwen, maar de overheerser handhaafde deze straf. In het licht van de gebeurtenissen is het begrijpelijk dat er in 115 verzet uit voortkwam, maar of het zo verstandig was om de strijd aan te binden met een machtige tegenstander als het Romeinse Rijk, valt (achteraf gezien makkelijk) te betwisten. Zowel de Joodse Oorlog als de opstanden in de diasporalanden liepen uit op dramatische verliezen voor de joden, maar ook aan Romeinse zijde vielen veel slachtoffers. Munten en inscripties zijn belangrijke bronnen van informatie, maar hieruit kunnen we geen dieperliggende oorzaken voor opstanden afleiden. Ook achteraf is het moeilijk om met munten die in grotten zijn gevonden een chronologie van gebeurtenissen vast te stellen. Jeruzalem is voor het uitbreken van de volgende en laatste joodse opstand al 62 jaar lang een Romeinse stad. Tot grote ontevredenheid van alle joden in het hele Romeinse Rijk.

⁹³ B. Eckhardt, *Jewish Identity and Politics between the Maccabees and Bar Kokhba* (Leiden 2012)184.

⁹⁴ J. McLaren, *Turbulent Times?* (Sheffield 1998) 46.

H4. Bar Kokhba: een rijzende en weer vallende ster.

Inleiding.

Wanneer Hadrianus rond 130 n.C. tijdens zijn reis door verschillende provincies van het Romeinse Rijk Judea aandoet, lijkt alles hier in rustig vaarwater te zijn. De voorzorgsmaatregelen die de keizer had getroffen met de stationering van extra manschappen in Judea lijken doeltreffend te zijn.

Nietsvermoedend laat de keizer munten slaan ter ere van zijn komst: *Adventui Aug(usti) Iudaeae*. Op de keerzijde van de munt is de afbeelding te zien van de provincie Judea, verpersoonlijkt door een waardige vrouw die de keizer ontvangt met een dankbaar plengoffer. De vrouw wordt vergezeld door kinderen die palmtakken met zich meedragen: teken van rust en vrede. In werkelijkheid zijn rebellen zich op dat moment in de grotten van Judea aan het voorbereiden op een oorlog tegen Rome.⁹⁵ Deze ruimtes lenen zich bijzonder goed voor het verbergen van oorlogsmaterieel en manschappen. Er is een leider opgestaan die zich Nasi of Prins van Israel noemt en met zijn aanhang een onafhankelijke staat wil creëren. Hun eigen muntslag, over de Romeinse zilveren munten heen, laat zien dat het de rebellen ernst is om de macht over te nemen. Voor Rome betekent dit hoogverraad.⁹⁶

Judea had geleerd van de eerste Joodse Opstand die onvoorbereid en defensief was geweest: de joden hadden zich toen door het hele land verschanst in verdedigingswerken. Hierdoor hoefden de Romeinen slechts met wat extra manschappen een joods bolwerk te belegeren en uit te hongeren, waardoor de rebellen zich uiteindelijk wel overgaven of vluchtten. Voor de opstand van 66-74 n.C. hadden we Josephus en zijn uitgebreide verslaggeving ter beschikking. Voor de opstand die nu zou volgen, zijn we wat antieke bron betreft aangewezen op Xiphilinus, een elfde-eeuwse monnik die het werk van Dio Cassius overschreef maar helaas ook inkortte. Feiten en fictie lopen door elkaar in deze zogenaamde Bar Kokhba- of Laatste Opstand. De oorlog zal ruim vier jaar duren, van 132 – 135 n.C., en uiteindelijk slechts verliezers opleveren aan Joodse zijde. Toch wordt halverwege de twintigste eeuw een held geboren uit dit verwoestende conflict; zijn naam is *Shim'on ben Kosiba* of Simon zoon van Kosiba, *Nasi 'al Israel*.

⁹⁵ M. Gichon, 'New Insights into the Bar Kokhba War and a Reappraisal of Dio Cassius 69.12-13', *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 77, N^o1, 1986. Pp 15-43. 28.

⁹⁶ L. Mildenberg, 'Bar Kokhba coins and documents', *Harvard studies in Classical Philology*, Vol. 84 (1980)325.

4.1 Aanleidingen tot de Bar Kokhba-opstand (132 – 135 n C.).

‘De joden stonden toen onder leiding van een zekere Bar Kochba – zijn naam betekent: ster – die overigens een gewetenloze schurk was. Vanwege de titel die hij aannam pretendeerde hij vele wonderen te doen voor zijn volk dat al zo verdrukt werd (...)’⁹⁷

Tot aan de eerste archeologische ontdekkingen in 1951(Wadi Murabba’at) van documenten en ondergrondse constructies om je te verschuilen, was er zeer weinig bekend over Bar Kokhba, de leider van de opstand, die begon in 132 n C. Van de antieke bronnen hadden we slechts informatie door munten, Cassius Dio en *Historia Augusta* (*Had.*14.2), een niet altijd even betrouwbare bron uit de vierde eeuw. Dio (ong. 150-235) lijkt vele malen betrouwbaarder, al zijn een aantal zaken die hij beschrijft niet aannemelijk. Volgens de geschiedschrijver stichtte Hadrianus voor het uitbreken van de opstand een nieuwe stad op de restanten van Jeruzalem: Aelia Capitolina. Bovendien zou hij een tempel voor Jupiter willen bouwen op de Heilige Plaats in Jeruzalem. Dit zou de directe aanleiding van de opstand zijn. Eusebius dateert de bouw van Aelia na de oorlog (*Eus’ Kerkgs* 4.6.4). Dit lijkt wat aannemelijker, omdat de keizer een vredelievende man was en bekend met het religieuze fanatisme van de joden. Bovendien was Jeruzalem al 62 jaar lang een Romeinse stad en deed dienst als kamp voor het *Legio X Fretensis*. Hij moet hebben geweten dat de lont opnieuw aangestoken zou worden in Judea, als hij de joden zou treffen in het hart van hun geloof. De keizer was wel een stedenbouwer en het kan zijn dat hij slechts plannen voor Aelia en een nieuwe tempel ontvouwde tijdens zijn verblijf in Judea.⁹⁸ Een dergelijke planning kan op zichzelf aanleiding zijn geweest voor een opstand. De *HA* geeft als directe aanleiding voor de opstand het verbod van Hadrianus op ‘verminking’, maar noemt niet ‘besnijdenis’. Was verbod op besnijdenis van zonen die uit joodse moeders werden geboren het geval geweest, dan hadden de joden in Galilea en de diasporalanden zich ook geroerd.⁹⁹ Er zijn Griekse noch Latijnse bronnen en evenmin Talmudische literatuur waaruit we mogen concluderen dat het verbod op besnijdenis voorafging aan de Bar Kokhba-opstand. Wat wel verboden werd bij keizerlijk besluit was de besnijdenis van bekeerlingen tot het judaïsme. Of dit een directe aanleiding vormde tot openlijke rebellie blijft de vraag, maar het was wel de reden voor rabbijn Akiba om zich aan te sluiten bij de rebellen.¹⁰⁰

² *Eusebius’ Kerkgeschiedenis*, 4.6.2-3.

⁹⁸ L. Mildenberg, ‘Bar Kokhba coins and documents’, *Harvard studies in Classical Philology*, Vol. 84 (1980).

⁹⁹ A. Oppenheimer, ‘The Ban on Circumcision as a Cause of the Revolt: A Reconsideration’ in P. Schäfer (ed.), *The Bar Kokhba War Reconsidered* (Tübingen 2003) 69.

¹⁰⁰ L. Mildenberg, ‘Bar Kokhba coins’, 334.

Helaas komt de naam van Akiba ben Jozef, die Bar Kokhba als de Messias aankondigde, nergens voor in de gevonden brieven en documenten. Over wat zich afspeelde in Jeruzalem tijdens de revolte is evenmin iets terug te vinden in de documentatie. Er zijn vanaf 1995 slechts twee van de 15.000 Bar Kokhba munten gevonden in deze stad. Waarom zo weinig? Misschien hadden de rebellen geleerd van de Eerste Opstand en meden zij het bolwerk van de Romeinen waar het *Legio X Fretensis* was gestationeerd; Jeruzalem bleef in handen van de Romeinen. We kennen nog steeds de precieze aanleiding voor een oorlog niet, ondanks de ‘spectaculaire’ vondsten van documenten in verschillende grotten als Horvat Midras, 32 kilometer ten zuiden van Jeruzalem. Wat ook de reden is geweest, Hadrianus wilde de Griekse cultuur uitbreiden naar alle delen van zijn rijk ten behoeve van de *Pax Romana* en Bar Kokhba wilde een jood blijven in Judea. Wat slechts een beleidskwestie was voor de keizer, werd een zaak van leven en dood voor de jood.¹⁰¹

4.2 De Bar Kokhba opstand: eerste fase.

Volgens een literaire bron (een Latijnse inscriptie) die onlangs gevonden is in Caesarea brak de opstand uit onder Tineius Rufus, die op het moment dat Hadrianus Judea bezoekt in 129/30, al in dienst was als *legatus Augusti pro praetore*.¹⁰² Al zijn de oorzaken van de strijd onduidelijk, we kunnen wel iets zeggen over de verzetsleider die op munten van de rebellen wordt aangeduid met “Shimon”. In papyri uit de woestenij van Judea wordt hij “Bar Kosiba” genoemd, in Rabbijnse literatuur “Ben” of “Bar Kozibah” en in christelijke geschriften noemt men hem “Ben” of “Bar Kokhba”.¹⁰³ Zijn naam was hoogstwaarschijnlijk Shimon bar Kosibah (zoon van Kosibah), de *Nasi* of prins zoals hij in documenten en op munten wordt aangeduid.

‘At first the Romans took no account of them (= the rebellious Jews).’¹⁰⁴

zegt Dio (Dio 69.13.1-2) over de openingsfase van de oorlog. Dit suggereert dat de joodse rebellen zich in de eerste fase van de oorlog, in 132 n. C., verschuidden om af en toe en in kleine groepen

¹⁰¹ L. Mildenberg, 334.

¹⁰² W. Eck, ‘Hadrian, the Bar Kokhba Revolt, and the Epigraphic Transmission’ in P. Schäfer (ed.), *The Bar Kokhba War Reconsidered* (Tübingen 2003) 155.

¹⁰³ M. A. Chancey, A. Porter, ‘The Archeology of Roman Palestine’, *Near Eastern Archaeology*, Vol. 64, N° 4 (Dec. 2001) 188.

¹⁰⁴ W. Eck, ‘The Bar Kokhba revolt: the Roman Point of View’, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 89 (1999) 76-89. 70.

aanvallen uit te voeren op Romeinse of auxiliaire soldaten: een soort guerrillatactiek. Het gegeven dat deze eerste fase van de oorlog succesvol was voor de joden en dat de Romeinen werden verdreven van hun aanvalsposities naar hun versterkingen langs de kust en in laag gelegen gebieden, is het bewijs dat de joden zich niet opsloten in schuilplekken in de bergen, maar met een verrassingsoffensief begonnen. Zeker gezien de aanwezigheid van twee Romeinse legioenen die al in het gebied gestationeerd lagen, moest de eerste klap de meest waardevolle zijn.¹⁰⁵ Er zijn inscripties gevonden die bewijzen dat twee legioenen uit Syrië en Arabië in het Romeinse leger in Judea vochten. In 132 n.C. waren er drie legioenen gelegerd in Syrië: *III Gallica*, *IV Scythica* en *XVI Flavia Firma*. Het voltallige *Legio III Gallica* arriveerde in 132 n.C., tijdens de eerste fase van de oorlog, in Judea. Het kwam onder bevel van Publicius Marcellus te staan, de gouverneur van Syrië. De andere twee legioenen bleven achter onder Julius Severus die Marcellus verving in Syrië. Zo bleef de grens met Parthië bewaakt, al was het *III Gallica* vertrokken naar het oorlogsgebied.¹⁰⁶

Grotten werden al vroeg in de -joodse geschiedenis als schuilplaatsen gebruikt en in de Bar Kokhba-periode waren er twee types van: een systeem waarbij een aantal grotten waren verbonden met dorpen en die flinke groepen burgers konden verbergen en een tweede systeem voor offensief gebruik en van waaruit Romeinse bases werden verrast.¹⁰⁷ Aanvankelijk hielden de rebellen stand in een gebied ten zuiden van Jeruzalem en Jericho, ten noorden van Hebron en Masada, ten oosten van de kustvlakte en ten westen van de Dode Zee. Mogelijk breidde de opstand zich in deze eerste fase uit tot in Samaria, Galilea en misschien zelfs naar Syrië en Arabië; ook niet-joden als Samaritanen, christenen en joodse christenen waren bij de strijd betrokken.¹⁰⁸ Om Dio's bewering te kunnen rechtvaardigen dat er 580.000 doden vielen onder de opstandelingen, moet heel Judea betrokken zijn geweest bij de opstand.¹⁰⁹ Het Romeinse leger dat hier vocht, moet dan ook groot zijn geweest. Tot nu toe heeft men niet kunnen bewijzen dat Galilea erbij was betrokken; het lijkt erop dat de joodse bevolking van dit gebied hermetisch opgesloten zat door het wegennet van de Romeinen dat

¹⁰⁵ M. Gichon, 'New Insights into the Bar Kokhba War and a Reappraisal of Dio Cassius 69.12-13', *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 77, N° 1 (1986), pp 15-43. 21.

¹⁰⁶ M. Mor, 'The Geographical Scope of the Bar Kokhba Revolt', 119.

¹⁰⁷ M. Gichon, 'New Insights', 25.

¹⁰⁸ Chancey, Porter, 188.

¹⁰⁹ M. Mor, 'The geographical Scope', 107.

dateert van na 115-117.¹¹⁰ Het schijnt eenvoudig geweest te zijn om de joden uit Judea en Galilea van elkaar te scheiden door middel van dit wegennet.

' (...) Jews everywhere... were gathering together, and giving evidence of great hostility to the Romans...many outside nations, too, were joining them through eagerness for gain, and the whole earth, one might almost say, was being stirred up over the matter'.¹¹¹

De Romeinen kunnen het niet af met twee legioenen waarvan een gedeelte nog elders verblijft. *Legio II Cyrenaica*, *Legio III Gallica* en auxiliaren worden als hulptroepen ingezet. Dan stuurt Hadrianus zijn beste generaals naar het oorlogsgebied, want deze strijd dreigt ten eerste een smet op het blazoen van het Romeinse Rijk en op dat van de keizer persoonlijk te worden en ten tweede: wat zou het betekenen voor de overige provincies van het Rijk als Judea een onafhankelijkheidsstrijd wint?

4.3 De Bar Kokhba opstand: tweede fase.

' Then, indeed, Hadrian sent against them his best generals. Foremost among these was Iulius Severus, who was dispatched from Britain, where he was governor, against the Jews'.¹¹²

Naar aanleiding van munten en brieven leek het er op dat de joden de Romeinen zouden gaan verslaan in de eerste fase van de oorlog. Julius Severus wordt door Hadrianus beschouwd als een van de beste generaals en uit Brittannië gehaald om het strijdtoneel in Judea te betreden en het verslagen Romeinse leger aan te voeren.

De andere twee waren de gouverneur van Syrië, C. Quinctius Certius Publicius Marcellus uit Aquilea in Noord-Italië en T. Haterius Nepos, de gouverneur van Arabië (130-134/5). Deze drie mannen zouden van de keizer bij hoge uitzondering na de oorlog de *ornamenta triumphalia* krijgen voor hun aandeel in het neerslaan van de bar Kokhba-opstand.¹¹³

Voor de joden wordt het zaak om hun herwonnen vrijheid te consolideren en voorbereidingen te

¹¹⁰¹¹⁰ M. Mor, 'The Geographical Scope of the Bar Kokhba Revolt', in P. Schäfer (ed.), *The bar Kokhba War*, 127.

¹¹¹ W. Eck, 70.

¹¹² Ibidem, 70.

¹¹³ W. Eck, 'Hadrian, the Bar Kokhba Revolt, and the Epigraphic Transmission', in: P. Schäfer (ed.), *The Bar Kokhba War Reconsidered*, 166.

treffen voor wat zeker komen zou: een tegenoffensief van de Romeinen. Er zijn bewijzen gevonden voor tenminste twee hulptroepen: uit Syrië en uit Egypte *Legio XXII Deiotariana*, dat niet zou terugkeren uit de strijd. Uiteindelijk zouden twaalf Romeinse legioenen nodig zijn om de oorlog winnen van de joden. Julius Severus roeit alle verzetshaarden uit en als laatste valt Betthera, 'een zwaar versterkte burcht niet ver van Jeruzalem'¹¹⁴, waar Bar Kokhba zich had verschanst. Op de 9^e Av (8 juli 132) wordt de opstand definitief neergeslagen. De 'drie beste generaals' die door Hadrianus naar Judea waren gestuurd om er de oorlog te beëindigen, krijgen bij hoge uitzondering de *ornamenta triumphalia*, hetgeen aangeeft hoe zwaar de Bar Kokhba opstand woog voor het Romeinse Rijk.¹¹⁵

4.4 Gevolgen van de oorlog.

*'Aleph. Hoe zit die stad zo eenzaam, die vol volks was, zij is als een weduwe geworden, zij, die zo groot was onder de heidenen, een vorstin onder de landschappen, is cijnsbaar geworden.'*¹¹⁶

De Bar Kokhba oorlog is een van de drie grote rampen geweest in de joodse Oude Geschiedenis, samen met de eerste verwoesting van de Tempel in 586 v.C. en de tweede verwoesting in 70 n.C.. De Zionistische beweging van de 20^e eeuw zag de strijd van 132-135 als een 'laatste voor de vrijheid'; een belangrijke gebeurtenis voor de Joodse nationalistische beweging. Keizer Hadrianus zag dat in zijn tijd anders volgens Eusebius:

'De aanstichter van hun waanzin kreeg zijn verdiende loon; Hadrianus vaardigde tevens een decreet uit, waarbij het vanaf die tijd aan het hele volk verboden werd om de streek rond Jeruzalem binnen te gaan; zo konden de joden zelfs niet van een afstand een blik werpen op de grond waar hun voorvaders woonden.'¹¹⁷

De 'Prins van Israel' had het verbod van de keizer om zilveren munten te slaan, overtreden; hij had zich Romeins kroonland toegeëigend en dit verhuurd aan Joodse boeren en hij had het Paleo-Hebreeuwse schrift van tijdens de Joodse Ballingschap in ere hersteld. Hij had Judea even het idee

¹¹⁴ *Eus' Kerkgs*, 4.6.3

¹¹⁵ M. Mor, 'The Geographical Scope..', 121.

¹¹⁶ Klaagliederen 1:1.

¹¹⁷ *Eusebius' Kerkgeschiedenis*, 4.6.3.

gegeven een onafhankelijke staat te zijn onder zijn militaire leiderschap. Toch stond Bar Kosiba alleen, als een eenzame strijder voor een verloren zaak. De joden in de diaspora stonden niet met hem op (deze achterban was blijkbaar goed verslagen in 117); niemand kwam hem of zijn land te hulp in de tweede fase van de oorlog en zijn volk werd zwaar gestraft. Tegenover Rome had Judea uiteindelijk geen schijn van kans.

Dit keer, in 135, is Rome de joodse bevolking in Judea niet meer zo vergevingsgezind zoals ze dat na de verwoesting van de Tempel in 70 n.C. was. Toen werd het dagelijks leven in Jeruzalem en erbuiten weer snel opgenomen. Joden wordt nu de toegang tot hun stad verboden op straffe van executie. Er vindt tegelijkertijd een soort etnische zuivering plaats waarbij het grootste deel van de joden wordt verbannen uit Judea en vervangen door andere bevolkingsgroepen. Hierdoor komt het zwaartepunt van het Jodendom in Galilea te liggen. Hadrianus noemt de provincie nu Syria-Palestina: een dolksteek voor Judea. Slechts een keer per jaar, op de 9^e Av, mogen de joden Jeruzalem bezoeken om hun lot te beklagen. Zoals Jeruzalem er in het heden uitziet, heeft het nog steeds het meest van de lay-out van de kolonie die Hadrianus na de oorlog stichtte: Aelia Capitolina. De keizer trof hen diep in het religieuze hart door er tempels te laten bouwen die waren gewijd aan Jupiter en aan Aphrodite, die later zou dienen als fundering voor de Kerk van het Heilige Graf, de traditionele begraafplaats van Jezus.¹¹⁸ Al snel vervaagde het joodse karakter van Jeruzalem onder de Romeinse bezetting en met de verbanning van alle joden uit de stad. Het spirituele centrum van het judaïsme verschoof van Aelia naar Galilea, waar rabbijnen de nieuwe leiders werden in plaats van de Hogepriesters. De eerste scholen die werden gewijd aan het Schrift werden gevestigd in Usha, Shefar 'am en Beth She'arim; dan vervolgens is Sepphoris en Tiberias.

De meeste joden migreerden naar het noorden na de Bar Kokhba opstand en de synagoge, gebouwd in de richting van Jeruzalem, werd het nieuwe gebedscentrum voor joodse gemeenschappen.

De joden zijn Judea met hun eeuwenoude stad en geschiedenis kwijt, en Jeruzalem is haar joodse bevolking kwijt.

4.5 De Bar Kokhba wederopstand.

'There was a man in Israel,

His name was Bar Kokhba.

¹¹⁸ M. Chancy, A. Porter, 'the Archaeology of Roman Palestine', 189.

A tall, well-built, young man

With glowing, radiant eyes.

He was a hero.

He yearned for freedom.

All the people loved him.

*He was a hero.*¹¹⁹

De Laatste Joodse Oorlog leidde tot een kaalslag van Judea en luidde weer een periode van Verbanning in: een negatieve periode; de antieke joodse Oudheid zou dan de positieve tegenhanger zijn. Van helden was in deze tijd geen sprake onder de lokale bevolking. In de twintigste eeuw begon men daar onder invloed van de Zionistische beweging anders over te denken: de dubieuze leider van een mislukte opstand werd getransformeerd tot een prominente held uit de Oudheid. Door met name de rebellie op zich en het begin van de strijd te belichten die aanvankelijk succesvol was, werd aan het einde van de 19^e en aan het begin van de 20^e eeuw een traditie van ‘de strijd om de vrijheid’ bedacht. De interesse voor de joodse Oudheid ontstond niet als gevolg van nieuwe archeologische ontdekkingen in het gebied, maar door de wetenschap en Hebreeuwse schrijvers die het ideaal van een Israëlische staat voor ogen stond.¹²⁰

De opstand van 132-135, met Bar Kokhba als strijder voor de vrijheid wordt een geliefd onderwerp in de Europees-joodse literatuur. Voor de afloop van de strijd is geen plaats binnen het collectief geheugen dat binnen het joods gedachtegoed ontwikkeld moet worden. Net zo min als er aan de vermeende massale zelfmoord in Masada veel aandacht was besteed.

Bar Kokhba moet net als de strijd om Masada een brug gaan vormen tussen het verleden en het heden. De negatieve zaken uit het mythische verleden worden naar de achtergrond verdrongen, want de zionistische beweging drijft op helden en legendarische gebeurtenissen. Niet op joodse leiders die het volk naar de ondergang leiden of op een groep joden die in plaats van tot de laatste man te vechten, in zelfmoord vlucht. De ideeën voor een eigen joodse staat krijgen steeds meer vorm in de twintigste eeuw en daar hoort een Hebreeuwse nationale cultuur bij. Het zou te ver

¹¹⁹ Levin Kipnis, “Bar Kokhba and the Lion”, (Tel Aviv 1929) in Yael Zerubavel, ‘Bar Kokhba’s Image in Modern Israeli Culture’, P. Schäfer (ed.), *The Bar Kokhba War Reconsidered*, 297.

¹²⁰ Zerubavel, ‘Bar Kokhba’s Image’, 279.

voeren om uitgebreid in te gaan op staatvorming in het algemeen, maar zou niet eenvoudig worden om een joodse staat te stichten. Bijna alle joden wonen in de diaspora en zijn in mindere of meerdere mate geïntegreerd in niet-joodse samenlevingen. Joodse gebruiken en geloofsrituelen zijn al eeuwenlang overgeleverd van generatie op generatie, maar dit wil niet zeggen dat Amerikaanse joden dezelfde rituelen kennen als hun geloofsgenoten die in Palestina wonen. Alle tradities van de nieuwe immigranten moeten overboord en de gebruiken van de Hebreeuwse cultuur moeten aangenomen worden. De drie elementen waar de nationale beweging op steunt, zijn: - de Hebreeuwse Man, - Het Land Israël en – Hebreeuwse taal. Behalve verschillende gebruiken was er ook een taalprobleem: Hebreeuws was een formele taal uit religieuze geschriften, en geen spreektaal die alle joden over de hele wereld onderling spraken als een soort bindmiddel. Rond 1880 ontstaat er een proces van modernisering van het Hebreeuws, want er moest een taal komen die alle ‘familieleden’ spraken.¹²¹ Er worden geweldige inspanningen verricht om Hebreeuws spreektaal te krijgen; de eerste Hebreeuwse scholen worden aan het einde van de 19^e eeuw in Palestina opgezet.¹²² De jeugd wordt een belangrijk instrument van de Zionistische beweging. Jongeren worden met name tussen 1930 – 48 ‘geïnjecteerd’ met symbolen en mythen uit de joodse Oudheid. Liedjes, feestdagen, verhalen en schoolboeken moeten een gezamenlijk geheugen gaan vormen, en waar beter te beginnen dan bij de vroegste jeugd?

Lag ba-Omer heet de jaarlijkse herdenking van de Laatste Joodse Opstand en op Tish’abe-Av worden in de joodse traditie de beide verwoestingen van de Tempel en de Val van Betar herdacht, het laatste verdedigingswerk van de vrijheidsstrijder.¹²³ Bar Kokhba had wanhopig gestreden voor autonomie van zijn land en moest hiermee een voorbeeld worden voor alle joden, of zoals de voorman van de Zionistische beweging Theodor Herzl het formuleerde:

‘If you will, it is not a dream.’

De Bar Kokhba opstand liet zien dat de joden al eerder bereid waren geweest om te vechten. De eerste president van de staat Israël, David ben-Gurion wees in 1948 op de symbolische continuïteit tussen de antieke volgelingen van Bar Kokhba en huidige Israëlische soldaten:

¹²¹ B. Lewis, *Semites and Anti-Semites* (New York 1986) 75.

¹²² Y. Zerubavel, *Recovered Roots* (Chicago 1995) 79.

¹²³ *Recovered Roots*, 55.

'The chain that was broken in the days of Shimon Bar Kokhba and Akiba ben Yosef was reinforced in our days, and the Israeli army is again ready for the battle in its own land, to fight for the freedom of the nation and the homeland'.¹²⁴

4.6 De jaren '80: een kentering.

In 1980 publiceert Yehoshafat Harkabi, professor Internationale Betrekkingen en voormalig hoofd van de Militaire Inlichtingendienst, kritiek op de Bar Kokhba opstand. Hij doet dit niet door middel van wetenschappelijke artikelen, maar in de krant: *Ma'ariv*. Professor Harkabi was voornamelijk geïnteresseerd in wat de staat Israël zou kunnen leren van de Bar Kokhba opstand met betrekking tot het huidige Israëlisch-Palestijnse conflict. Het feit dat de opstand van 132-135 op een ramp uitliep voor de geschiedenis van het Jodendom, omdat Shimon Bar Kokhba een gebrekkige visie had met betrekking tot de internationale machtsverhoudingen binnen het Romeinse Rijk, kon volgens hem geen enkele reden zijn voor heldenverering. Bovendien, beweerde Harkabi, lag het niet in de lijn van verwachting dat Rome de opstand zou negeren, gezien het belang van de locatie voor het Rijk.¹²⁵ Bovendien negeerde de herdenking van Bar Kokhba als vrijheidsstrijder de enorme aantallen slachtoffers:

'In admiring the Bar Kokhba revolt, we are forced into the straits of admiring our destruction, of cheering for a national suicide.'¹²⁶

Harkabi verweet Bar Kokhba dat hij kennis van strategie ontbeerde en slechts op tactisch niveau beslissingen nam en een ramp kon hierdoor niet uitblijven.

'We exist thanks to the Jews of Galilee and the Diaspora who did not take part in the revolt.'¹²⁷

Het was ook een waarschuwing aan de staat Israël van na 1967, het jaar van de zesdaagse oorlog die door Israël werd gewonnen. Het leverde Israël wel land op, maar geen vrienden.

Bar Kokhba was volgens de professor een metafoor voor de huidige Israëlische politiek en de toekomst van de nieuwe staat. Na de opleving van interesse in de Oude Geschiedenis met als doel

¹²⁴ David ben-Gurion, toespraak op 27-6-1948.

¹²⁵ *Recovered Roots*, 178.

¹²⁶ *Ibidem*, 178.

¹²⁷ *Ibidem*, 180.

een collectief geheugen en een 'familie' te vormen voor de staat Israël en de euforie toen in de jaren '60 verschillende documenten en brieven werden gevonden die dateerden uit de periode van de Bar Kokhba opstand (en ook werkelijk van de leider afkomstig waren), volgde er een soort realiteitszin. Kon Israël lessen leren van wat zich had afgespeeld in de Oudheid? Dat het Jodendom de verwoestingen onder de Assyriërs, de Babyloniërs en de Romeinen had overleefd, was al eeuwenlang een geliefd thema voor de joden: dit kleine dappere volk met die ene God tegen de rest van de wereld. En kijk eens: wat was er nu behalve wat stenen nog over van die eens zo machtige rijken? De joden hadden hun geloof en hun leer altijd kunnen bewaren en hun eigen helden en geleerden voortgebracht. Maar Bar Kokhba had er in zijn tijd alleen voor gestaan en ook nu staat Israël er vrijwel alleen voor, al kan het land nog steeds rekenen op de steun van de Verenigde Staten. De vraag is hoe ver de president van Amerika zal gaan wanneer Israël wordt aangevallen door buurlanden. Maar er is nog een gevaar dat het voortbestaan van de staat Israël bedreigt: onderlinge verdeeldheid. Tijdens de Eerste Joodse Opstand had verdeeldheid bestaan onder de joden en dat moet niet vergeten worden. Vijanden loeren als vanouds om haar vernietiging te bewerkstelligen en onderlinge verdeeldheid verzwakt iedere staat. Israel kan er beter voor zorgen dat zijn joodse karakter blijft bestaan; door grote aantallen Palestijnen, die op de Westoever van de Jordaan wonen, te incorporeren, zullen joden een minderheid vormen in Israël. En wat de Assyriërs, de Babyloniërs en de Romeinen ooit in Judea deden, het gebied etnisch zuiveren, kan Israel niet met de bezette gebieden doen. Het zou hen de steun van Amerika kosten en tot enorme protestacties leiden, ook onder de joden.¹²⁸ Want behalve verdeeldheid over religieuze kwesties als dienstplicht voor orthodoxen, is er nog steeds geen consensus over de gebieden die Israël bezet houdt op religieuze gronden, maar waar al eeuwenlang niet-joodse Palestijnen wonen. Langzamerhand neemt internationale steun voor het beleid van de staat Israël met betrekking tot de Palestijnen af. Vijandigheid van buitenaf wordt sterker.

Wat vlak voor het Beleg van Jeruzalem gebeurde, lijkt zich te herhalen: onder druk van vijanden die de joden hun recht op het Bijbelse Land Israël betwisten en de Israëlische democratie bedreigen, groeit de steun voor premier Netanyahu die niets moet hebben van een eigen staat voor de Palestijnen die in de door Israël bezette gebieden wonen. Niet alle joden in de diaspora staan achter de premier wat het Palestijnse vraagstuk betreft, maar in Israël is zijn aanhang zeer groot.

¹²⁸ S. R. David, 'Existential threats to Israel: learning from the ancient past', *Israel Affairs*, Vol. 18, n° 4 (2012) pp 503-525. 518.

Het lijkt er niet op dat Israël zich veel aantrekt van de vijandigheid die haar betreffen, want ondanks de woorden van Netanyahu die lijken te leiden naar een oplossing van het conflict met de Palestijnen, gebeurt er daadwerkelijk niets in die richting. Er is wel een groot verschil tussen Judea in de Oudheid en de moderne staat Israël: het land kan zich nu verdedigen met vernietigingswapens. Niet een buurland kan Israël aanvallen zonder zelf vernietigd te worden.¹²⁹

Conclusie.

'History is not a myth in which the party with the stronger faith in myth prevails'.¹³⁰

Uit munten die geslagen werden in Jeruzalem voor Hadrianus, met legenda *Aelia Capitolina* en die tezamen met Bar Kokhbamunten in schuilplaatsen werden gevonden, kunnen we geen chronologie van gebeurtenissen afleiden. We mogen op grond van munten die tot op heden zijn gevonden dan ook niet concluderen dat *Aelia Capitolina* werd gesticht voor of na het uitbreken van de Bar Kokhba oorlog. Het lijkt wel aannemelijker dat Hadrianus na de oorlog van 132-135 de daad bij het woord voegde en Aelia stichtte op de resten van Jeruzalem.

Het was genoeg geweest met de onrust in Judea en door voor eens en altijd korte metten te maken met de joden in deze uithoek van het Romeinse Rijk die wel van strategisch belang was, bracht de keizer de rust weer terug. Het is de vraag of de keizer dacht het Jodendom uit te roeien met de totale verwoesting van het hart van de joodse religie, de Tempel van Jeruzalem, en met verbanning van joden, want hij was bekend met het feit dat er zeer vele joden in de diasporalanden en in Rome woonden. Die hielden zich voor zover bekend, rustig nadat Rome de oorlog had gewonnen. Hadrianus stelde Judea waarschijnlijk ook als voorbeeld voor de overige provincies van het Rijk: wie opstond tegen Rome kon zware straf verwachten. De joden hadden zich achter een 'Prins' van Israël geschaard die hen naar de ondergang had geleid.

Binnen 65 jaar waren er in en om Jeruzalem vernielingen aangericht waarvan tot op heden nog de sporen te zien zijn. De aantallen slachtoffers moeten enorm geweest zijn. Waarom had dit volk niet geacommodeerd met de machtige vijand? Jeruzalem was hoogstwaarschijnlijk bewaard gebleven voor het Jodendom; zowel Titus als Hadrianus waren niet de meest vernielzuchtige heersers van hun tijd en hadden hoogstwaarschijnlijk oog voor schoonheid door hun opvoeding. Het getuigt van weinig

¹²⁹ S. R. David, 'Existential threats to Israel', 518.

¹³⁰ Yehoshafat Harkabi.

inzicht aan de kant van Shimon Bar Kokhba, dat hij zijn aanhang naar de overwinning zou kunnen leiden. Hij had alleen al uit de vorige opstand kunnen leren dat het er Rome veel aan gelegen was het gebied te behouden als buffer tegen de Parthen. Bovendien waren er inmiddels legioenen bij gekomen om een eventuele volgende opstand te voorkomen. Bar Kokhba had niets geleerd van het verleden en was overmoedig de strijd aangegaan. Wat doet de huidige staat Israël nu met ervaringen uit het verre verleden? De gebeurtenissen in de Oudheid zouden Israël belangrijke inzichten kunnen geven in de gevaren die het land nu bedreigen: interne verdeeldheid en naties, of leiders daarvan, die uit zijn op de vernietiging van de Israëlische democratie. Met de komst van vernietigingswapens waarmee Israël degene die uit is op haar vernietiging, van de aarde kan doen verdwijnen, lijkt het erop dat het verre verleden kan rusten. Het land heeft niet langer voorbeeldfiguren nodig die de strijd verliezen. In de jaren dat Israël het nodig had om continuïteit in haar geschiedenis aan te brengen en een ravijn moest overbruggen tussen de Verbanning in 135 n.C. en de stichting van de staat Israël in 1948, werd het verleden gebruikt om een joodse familie onder een dak van een Joods Huis te krijgen. Dit was een mythisch verleden en van politiek gebruik kon geen sprake zijn. Door een legendarische held als Bar Kokhba op te voeren, wilde de zionistische beweging aan de vooravond van de stichting van de staat Israël laten zien, dat de strijd om de vrijheid belangrijker was dan de uitkomst. Na de zesdaagse oorlog zagen de Israëlische helden er volledig anders uit dan Bar Kokhba: hier stonden winnaars die niet langer ingezworen waren of gedecoreerd werden op de berg Masada en hun volk niet naar de totale ondergang hadden geleid. Dit waren de nieuwe strijders die het gebied waar zij van oudsher recht op hadden, veroverd hadden op de vijanden.

De identiteit van de 'nieuwe Israëliër' is niet langer geënt op helden of acties uit het verre verleden; de inzichten zijn veranderd door de kritische bestudering van de joodse Oude Geschiedenis. Wat rest van Bar Kokhba is het vermoeden dat hij een leider was zonder visie of inzicht; een vechtersbaas en een slechte speler op het wereldtoneel, die profiteerde van zijn volgelingen die bereid waren om te vechten voor autonomie. Net zo min als aan Israël nu, lijkt het verleden Bar Kokhba inzicht te hebben opgeleverd.

Conclusie.

- **komt de creatie van helden en gebeurtenissen uit het verleden ten goede aan natievorming?**

Een mens is geneigd te geloven wat hem het beste uitkomt. Wat hij gelooft, hoeft niet per se de werkelijkheid te zijn; het kan ook een verdraaiing zijn van feiten die een eigen leven is gaan leiden in de loop van de tijd. Vooral van gebeurtenissen uit een ver verleden kan de werkelijkheid zelden nog worden achterhaald. De verovering van de Zilvervloot door Piet Hein is een voorbeeld van iets dergelijks uit ons eigen verleden: pas veel later en bij kritische bestudering van de omstandigheden waaronder Piet Hein de schat veroverd had, bleek dat onze zeevaarder de Zilvervloot min of meer in de schoot geworpen had gekregen door een gunstige wind op zee en dat de vijand in een ongunstige positie lag om zich te verdedigen. Het was geen leugen, de verovering van de Zilvervloot, maar Piet Hein en zijn mannen zijn de geschiedenis ingegaan als helden met ‘Hollandsch heldenbloed’ en ze zouden hebben ‘gevochten als leeuwen’. We hadden helden en heldendaden nodig in de Tachtigjarige Oorlog voor morele steun.

Voor en na Piet Hein zijn over de hele wereld volkshelden gemaakt; ware helden die hun leven in de waagschaal stelden ten behoeve van anderen (Schindler), maar ook helden die achteraf nooit hadden mogen dienen als voorbeeld (Lance Armstrong). Wanneer deze helden ontmaskerd worden of van hun sokkel vallen, is het met hen gedaan: zij sterven een stille dood. Misschien zou het beter zijn, wanneer de tijdgeest erom roept, om gebeurtenissen, en geen individuen uit een ver verleden op te rakelen. Gebeurtenissen kunnen tot legendarische vertellingen opgeblazen worden om het volk een hart onder de riem steken. Het liefst gebeurtenissen die door velen als ‘keerpunt in de geschiedenis’ zijn beschouwd. De gevolgen van de Eerste en de Laatste Joodse Oorlog zijn goede voorbeelden van momenten die van invloed zijn geweest op de levens van veel joden. Na de eerste Joodse Opstand werd in 70 n.C. de Tempel van Jeruzalem verwoest en de herovering van Judea werd niet veel later voltooid met de inname van het laatste joodse bolwerk Masada.

De houding van Rome ten opzichte van de provincie Judea veranderde voorgoed.

De Laatste Joodse oorlog was meer een breuk in de joodse geschiedenis: vanaf 135 n.C. werd het alle joden op straffe van executie verboden hun eigen stad te betreden. Het joodse karakter van Jeruzalem zou bijna geheel verdwijnen. Aan het begin van beide oorlogen hadden de joodse rebellen successen behaald in de strijd, maar al snel herwonnen de Romeinen hun overwicht. Beide oorlogen tegen het Romeinse Rijk waren zinloos gebleken. Goede voorbeelden van 'keerpunten' in de geschiedenis, maar beide opstanden zijn slecht gekozen toen de joodse maatschappij legendarische gebeurtenissen nodig had voor de creatie van een collectief geheugen van het nieuwe thuisland. Waarom?

Er is een zeer belangrijke voorwaarde verbonden aan de keuze van bepaalde legendarische gebeurtenissen of helden, waar de zionistische beweging en alle schrijvers en wetenschappers in Israël misschien niet aan gedacht hadden: het einde moet succesvol zijn. Piet Hein was dan misschien een kaper en een schurk die geluk had gehad met de wind, hij had de fenomenale zilvervloot buit gemaakt zodat de oorlog met Spanje gefinancierd kon worden.

Het lijkt simpel, maar een opstand of een oorlog die verkeerd afloopt, is van weinig waarde bij de opbouw van een nieuwe staat of voor de vorming van een collectief geheugen. Hooguit om lessen uit te leren en daardoor misschien herhaling te kunnen voorkomen. Israël is niet het enige land dat zijn toevlucht zocht tot heldenverering en legendarische oorlogen. Ter bevordering van groepsidentiteit moet het belang van een collectief geheugen niet onderschat worden, maar twee mislukte oorlogen tegen Rome binnen 65 jaar, tussen 70 en 132 n.C., hebben uiteindelijk geen plek gekregen in het canon van de joodse geschiedenis. Heel even, tussen 1940 en 1970 lukte het om Masada en Betar op de kaart te krijgen als mythische plaatsen waar de vrijheid voor Israël zwaar was bevochten door joodse rebellen die onafhankelijk van Rome wilden zijn. Het liep slecht af voor de joden in Judea. In 1967 nam Israël het initiatief om een oorlog te voeren tegen haar omringende vijandelijk gezinde landen: de Zesdaagse Oorlog. Moshe Dayan werd een van de nieuwe helden van de nog jonge staat Israël. Hierna keerden de strijders van Masada, die volgens Josephus zelfmoord hadden verkozen boven slavernij en de leider van de tweede Joodse oorlog, Shimon Bar Kokhba, terug naar waar ze eeuwenlang niet voor niets hadden vertoefd: in de vergetelheid.

Bibliografie.

- Berlin, A. M. en Overman, J. A. (eds.), *The First Jewish Revolt* (Londen 2002).
- Eckhardt, B. (ed.), *Jewish Identity and Politics between the Maccabees and Bar Kokhba* (Leiden 2012).
- Eisen, R., *The Peace and Violence of Judaism: From the Bible to Modern Zionism* (2011).
- Flavius Josephus, *De Joodse Oorlog & Uit mijn Leven*. Vert. door F.J.A.M. Meijer en M.A. Wes (1992).
- Goodman, M., 'Trajan and the Origins of the Bar Kokhba War' in P. Schäfer (ed.), *The Bar Kokhba War Reconsidered* (Tübingen 2003).
- Hayes, J. H. en Mandell, S. A., *The Jewish People in Classical Antiquity* (Louisville, Kentucky 1998).
- Levin, Y. en Shapira, A. (eds.) *War and Peace in Jewish Tradition* (New York 2012).
- Lewis, B., *History – remembered, recovered, invented* (Princeton 1975).
- Lewis, B., *Semites and Anti-Semites* (New York 1986).
- McLaren, J. S., *Power and Politics in Palestine* (Sheffield 1991).
- McLaren, J. S., *Turbulent Times? Josephus and Scholarship on Judaea in the First Century CE* (Sheffield 1998).
- Mézange, C., *Les Sicaires et les Zélotes. La révolte juive au tournant de notre ère* (Parijs 2003).
- Morley, D. en Robin, K., *Spaces of Identity* (1995).
- Parente, F. en Sievers, J. (eds.), *Josephus and the history of the Graeco-Roman period* (Leiden 1994).
- Rhoads, D. M., *Israel in Revolution: 6-74 C.E.* (Philadelphia 1976).
- Safrai, S., *Das jüdische Volk im Zeitalter des Zweiten Tempels* (Jeruzalem 1970).
- Safrai, S. en Stern, M. (eds), *The Jewish People in the First Century* (Assen 1974).
- Sartre, M., *The Middle East under Rome* (Cambridge 2005).
- Schwartz, S., *Josephus and Judean Politics* (Leiden 1990).
- Yadin, Y., *Masada, Herod's Fortress and the Zealot's Last Stand* (Londen 1966).
- Zerubavel, Y., *Recovered Roots* (Chicago 1995).

Artikelen.

M. Azaryahu, A. Kellerman, 'A Study in Zionist Mythical Geography', *Transactions of the Institute of British Geographers New Series*, Vol. 24, N°1 (1999) pp. 109-123.

Neil Caplan, 'Talking Zionism, Doing Zionism, Studying Zionism', *The Historical Journal*, N° 44 (2001) pp. 1083-1097.

Mark Chancey, A. Porter, 'The Archaeology of Roman Palestine', *Near Eastern Archaeology*, Vol. 64, N° 4 (December 2001).

John Curran, 'The Long Hesitation': Some Reflections on the Romans in Judaea.' *Greece and Rome*, Second Series, Vol. 52, No.1 (April 2005) pp. 70-98.

Steven R. David, 'Existential threats to Israel: learning from the ancient past.' *Israel Affairs*, Vol. 18, N° 4 (2012) pp. 503-525.

Werner Eck, 'The Bar Kokhba Revolt: the Roman Point of View', *The Journal of Roman Studies*, Vol. 89 (1999) pp. 76-89.

Hanan Eshel, 'The Dates used during the Bar Kokhba Revolt'.

Mordechai Gichon, 'New Insights into the Bar Kokhba War and a Reappraisal of Dio Cassius 69.12-13', *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 77, N° 1 (1986) pp. 15-43.

Martin Goodman, 'Nerva, the *Fiscus Judaicus* and Jewish Identity', *Journal of Roman Studies*, Vol. 79 (November 1989) pp. 40-44.

Leo Mildenberg, 'Bar Kokhba coins and documents', *Harvard studies in Classical Philology*. Vol. 84 (1980).

Aharon Oppenheimer, 'The Ban on Circumcision as a Cause of the Revolt: A Reconsideration'

B. Schwartz, Y. Zerubavel, B. M. Barnett en G. Steiner, 'The Recovery of Masada: A Study in Collective Memory', *The Sociological Quarterly*, Vol. 27, N°2 (1998) pp. 147-164.

Yael Zerubavel, 'Transhistorical Encounters in the Land of Israel: On Symbolic bridges, national memory, and the Literary Imagination', *Jewish Social Studies* 11, N° 3 (Spring/Summer 2005) pp. 115-140.